

05/2012

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTEJA

Varautuminen eläkeaikaan – vapaaehtoisen säästämisen laajuus

Sanna Tenhunen

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

05/2012

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTTEJA

Varautuminen eläkeaikaan

– vapaaehtoisen säästämisen laajuus

Sanna Tenhunen

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 029 411 20 • Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 029 411 20 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Telephone +358 29 411 20 • Fax +358 9 148 1172

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tampere 2012

ISBN 978-951-691-172-7 (nid.)

ISBN 978-951-691-173-4 (PDF)

ISSN-L 1238-5948

ISSN 1238-5948 (painettu)

ISSN 1798-7490 (verkkojulkaisu)

SAATE

Lakisääteinen eläkejärjestelmä kattaa suuren osan suomalaisten eläkeaikaan varautumisen tarpeesta. Eläkejärjestelmän takaamaa toimeentulon tasoa voi halutesaan täydentää vapaaehtoisen säästämisen avulla. Tärkeä vapaaehtoisen säästämisen tarpeeseen heijastuva tekijä on luottamus lakisääteisen eläketurvan kestävyys-teen. Vapaaehtoinen säästäminen eläkeaikaan varautumisen vaihtoehtona korostuu, jos luottamus lakisääteisen eläkejärjestelmän tulevaisuuteen jää heikoksi tai jos eläkkeiden tason pelätään jäävän tulevaisuudessa riittämättömäksi.

Tässä raportissa tarkastellaan suomalaisten vapaaehtoisen eläkeaikaan varautumisen yleisyyttä, sen taustatekijöitä ja säästämättä jättämisen syitä. Taustalla tarkastellaan samalla eläketurvan tuntemisen ja eläkejärjestelmään kohdistuvan luottamuksen yhteyttä säästämiseen. Raportti on osa kyselytutkimukseen pohjautuvaa Luottamus eläketurvaan -hanketta.

Tutkimusta ovat sen edetessä kommentoineet muun muassa Mervi Takala, Nina Kahma, Mikko Kautto, Liisa-Maria Palomäki, Juha Rantala, Risto Vaittinen ja Ulla Hämäläinen. Raportin on taittanut Merja Raunis. Kannen suunnittelusta vastasi Katri Saarteinen. Kiitän lämpimästi kaikkia mukana olleita avusta. Raporttiin mahdollisesti jääneistä virheistä vastaan luonnollisesti itse.

Sanna Tenhunen

ABSTRAKTI

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisten varautumista eläkeaikaan. Tutkimus perustuu Eläketurvakeskuksen vuonna 2011 keräämään Luottamus eläketurvaan -kyselyaineistoon, jossa kartoitettiin muun muassa suomalaisten käsityksiä lakisääteisen eläkejärjestelmän luotettavuudesta ja eläkejärjestelmän tuntemisesta sekä tiedusteltiin yksityisen eläkeaikaan varautumisen yleisyyttä.

Erityispiirteenä suomalaisten säästämisessä on kattava lakisääteinen eläkejärjestelmä, joka heijastuu yksityisen varautumisen rooliin eläkeajan kulutuksen rahoittamisessa. Laaja lakisääteinen eläkejärjestelmä voi korvata yksityistä eläke-aikaan varautumista vain siinä tapauksessa, että sen ominaisuudet tunnetaan, ansaitut eläkkeet maksetaan ja järjestelmän jatkuvuuteen ja kykyyn maksaa luvatut eläkkeet luotetaan riittävän laajasti.

Tämän raportin tavoitteena on tarkastella eläkeaikaa varten tapahtuvan säästämisen yleisyyttä, sen taustatekijöitä ja säästämättä jättämisen syitä. Toinen tavoite on tutkia eläkejärjestelmään kohdistuvan luottamuksen ja eläkejärjestelmän tuntemisen yhteyttä yksityiseen säästämiseen eläkeaikaa varten.

Tulosten mukaan kaksi viidestä on varautunut eläkeaikaan säästämällä. Miesten ja naisten välillä ei ole eroa, mutta ikääntyneemmät, korkeammin koulutetut, yrittäjät ja paremmaksi taloudellisen tilanteensa kokevat säästävät keskimääräistä useammin. Yli puolet säästämättä jättäneistä ilmoitti syyksi sen, ettei heillä ole taloudellista mahdollisuutta säästää. Muita syitä olivat aie säästää vasta myöhemmin sekä usko siihen, että tulee toimeen eläkeaikanaan ilman säästämistä.

Eläkeaikaa varten säästäneet kokevat tuntevansa eläkejärjestelmän paremmin kuin säästämättä jättäneet. Parempi eläkejärjestelmän tunteminen on myös yhteydessä korkeampaan luottamukseen eläkejärjestelmää kohtaan. Luottamuksen ja säästämisen välinen yhteys ei yksiselitteisesti viittaa siihen, että eläkeaikaan varautuminen heijastelisi epäluottamusta lakisääteiseen järjestelmään.

ABSTRACT

This study explores private saving for the retirement period and is based on the Trust in the pension system -survey collected in 2011 by the Finnish Centre for Pensions. Among other things, the survey considered Finns' opinions towards the trustworthiness of the pension system and the level of their knowledge of pensions. The incidence of private saving for the retirement period was also covered.

A special feature reflecting the role of private savings in financing retirement-period consumption is Finland's comprehensive, statutory pension system. The extensive pension system can replace private preparation only if its features are known, earned pensions are being paid and the trust in the systems' continuity and ability to cover promised liabilities is wide enough.

This study considers how common it is for individuals to save privately for the retirement period and what the reasons are for not saving. It also examines the link between information on pensions, the trust in the pension system and saving.

According to this study, two out of five Finns have prepared for the retirement period by saving. There is no difference between men and women, but the older, the more educated, the self-employed and those in a better financial situation tend to save more often than the average Finn. More than half of those who have not saved reported financial restrictions to be the reason for not saving. Other common reasons were the intention to save later and a belief in managing during the retirement period without saving.

Those who have saved for the retirement period feel they know the pension system better than those who have not saved. Better knowledge is also linked to higher confidence in the pension system. Trust in the subsistence given by the pension system is higher among those who have saved. However, the link between trust and saving does not unequivocally mean that saving for the retirement period would reflect mistrust in the pension system.

TIIVISTELMÄ

Eläkeaikaan varautumisen tarpeellisuuden arviointi on haasteellinen tehtävä. Säästämisen ja eläkeajan välinen pitkä, mahdollisesti vuosikymmenien mittainen aikaväli vaikeuttaa säästämistarpeen arviointia. Säästämisspätöksen taustalla vaikuttavat paitsi omat toiveet ja tarpeet, myös säästämis- ja eläkeajan pituuteen liittyvä epävarmuus, säästetyn varallisuuden tuottoihin liittyvät riskit sekä lakisääteisen järjestelmän kautta saatava eläkeajan tulo.

Suomessa lakisääteisen eläkejärjestelmän kautta saatavan eläketulon osuus eläkeajan toimeentulosta on merkittävä. Siksi kysymys luottamuksesta lakisääteisen eläkejärjestelmän tuomaan toimeentuloon nousee esille tekijänä, joka voi heijastua vapaaehtoisen säästämisen laajuuteen. Erilaiset varautumistavat ovat periaatteessa toisiaan korvaavia tapoja säästää eläkeaikaa varten. Lakisääteisen järjestelmän ja muiden säästämistuotteiden ominaisuuksien tunteminen on tärkeää sekä tarkoituksenmukaisten säästämisspätösten tekemiseksi että oikean käsityksen muodostamiseksi varautumistapojen riskeistä ja luotettavuudesta.

Lakisääteinen eläkejärjestelmä takaa sen, että kaikki varautuvat eläkeaikaan ainakin jonkin verran. Koska varautumistarve vaihtelee henkilöiden välillä, osa säästää myös vapaaehtoisesti eläkeaikaa varten. Varautumismahdollisuuksiin ja -tarpeisiin vaikuttaa henkilön vaihe elinkaarella ja työuralla sekä taloudelliset mahdollisuudet säästää. Säästämisen taustalla voi olla tulevaan kulutustasoon liittyvä mieltymys, pelko kulutustarpeiden äkillisestä lisääntymisestä esimerkiksi terveydentilan heikentymisen seurauksena tai huoli lakisääteisen eläkejärjestelmän takaamasta toimeentulosta. Psykologisen taloustieteen tutkimuksissa on noussut esiin myös huomioita, että kaikki eivät varaudu eläkeaikaan riittävästi. Tulevaisuuteen varautumatta jättäminen voi olla seurausta huonosta talous- ja eläkeasioiden tuntemisesta tai kärsimättömyydestä lykätä kulutusmahdollisuuksia myöhemmäksi.

Tämän raportin tavoitteena on selvittää eläkeaikaan varautumisen yleisyyttä ja sen taustatekijöitä. Aineistona tutkimuksessa on käytetty Eläketurvakeskuksen keräämää Luottamus eläketurvaan -kyselyaineistoa, johon on liitetty rekisteritietoja. Vuonna 2011 toteutetussa kyselyssä tiedusteltiin vastaajien käsityksiä eläkeasioiden tuntemisesta, heidän taloudellisesta tilanteesta ja toimeentulosta, arviota eläkejärjestelmän tulevasta kehityksestä sekä näkemyksiä luottamuksesta. Lisäk-

si vastaajilta kysyttiin heidän varautumisesta eläkeaikaan, heidän käsitystään omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä sekä varautumatta jättämisen syitä.

Kaksi viidestä 19–69-vuotiaasta suomalaisesta ilmoitti varautuneensa eläkei-
kaan säästämällä. Säästöjen merkitys koetaan usein pieneksi. Vajaa puolet säästä-
neistäkin arvioi omien säästöjen ja varallisuuden merkityksen eläkeajan toimeen-
tulon osana erittäin pieneksi tai pieneksi. Miesten ja naisten säästämisyleisyydes-
sä ei ollut eroa. Säästäminen oli yleisintä ikäjakauman keskivaiheilla ja vanhem-
missa ikäluokissa, korkeamman koulutustason ja paremmassa taloudellisessa ti-
lanteessa olevien kohdalla. Säästämistä tapahtuu myös alemmissa tuloryhmissä
ja nuorten keskuudessa. Erityisesti yrittäjät erottuivat joukosta, heistä hieman yli
kaksi kolmannelta oli varautunut eläkeaikaan säästämällä.

Lakisääteistä eläkejärjestelmää koskeva tieto on tärkeää säästämistarpeen ar-
vioinnissa ja luottamukseen liittyvän käsityksen muodostamisessa. Suomalaisista
vajaa viidennes koki tuntevansa eläkejärjestelmän vähintään melko hyvin ja kaksi
viidestä arvioi eläkejärjestelmän tuntemisensa huonoksi tai melko huonoksi. Elä-
keaikaa varten säästäneiden joukossa eläkejärjestelmän tuntemisen taso arvioi-
ttiin hieman keskimääräistä korkeammaksi. Eläkejärjestelmää paremmin tuntevat
myös luottivat eläkejärjestelmään keskimääräistä useammin.

Mikäli eläke aikaan varautumisen taustalla olisi epäluottamus nykyistä elä-
kejärjestelmää kohtaan, alhaisemman luottamuksen olettaisi olevan yhteydes-
sä yleisempään säästäminen. Teoria varautumistapojen korvaavuudesta tukisi tä-
män suuntaista yhteyttä. Kuitenkin tulosten mukaan luottamus eläkejärjestelmän
takaamaan toimeentuloon on eläke aikaa varten säästäneiden joukossa korkeam-
pi kuin säästämättä jättäneiden joukossa. Laajemmassa, taustatekijöiden yhtäai-
kaiset vaikutukset huomioivassa tarkastelussa luottamus eläkejärjestelmän takaa-
maan kohtuulliseen toimeentuloon ei ollut yhteydessä säästäminen yleisyyteen.
Sen sijaan säästäminen osoittautui yleisemmäksi niiden joukossa, jotka suhtautu-
vat epäilevästi eläkelupauksen pitävyyteen. Jälkimmäinen tulos antaa sen suuntai-
sia viitteitä, että yksityinen varautuminen eläke aikaan voi heijastella jossain mää-
rin myös huolta siitä, että tulevaisuudessa maksettavien eläkkeiden jäävän jäl-
keen tasosta, millä niiden nykyhetken säännösten valossa ajatellaan olevan. Luot-
tamuksen ja säästäminen välinen yhteys ei kuitenkaan yksiselitteisesti tue näke-
mystä, että eläke aikaan varautuminen heijastelisi epäluottamusta lakisääteiseen
järjestelmään ja sen takaamaan eläketurvaan.

Selvästi yleisin syy jättää säästämättä eläke aikaa varten on taloudellinen: yli
puolet säästämättä jättäneistä ilmoittaa syyksi sen, ettei heillä ole taloudellista
mahdollisuutta säästää. Lisäksi samansuuntaisia vastauksia tulee esiin myös avo-

vastauksissa, jossa muun muassa velkojen takaisinmaksu kerrotaan säästämättä jättämisen syyksi. Taloudellisista syistä säästämättä jättäneissä on yhtä paljon miehiä ja naisia, eikä ikäryhmienkään välillä ole suuria eroja. Luottamus eläkejärjestelmään on keskimääräistä alhaisempaa niiden joukossa, jotka eivät ole varautuneet eläke aikaan taloudellisista syistä.

Säästämisen lykkäämisen tai nykykulutuksen painotuksen syyksi ilmoittaneiden ryhmissä käsitys omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta ei juurikaan eroa keskimääräisestä. Tämä tulos ei tue psykologisen taloustieteen löydöstä siitä, että säästämättömyyden taustalla olisi Suomen tapauksessa tiedon tasoon liittyvä ongelma. Nuorten ja opiskelijoiden painottuminen antavat ennemminkin viitteitä siitä, että näissä ryhmissä on aidosti tarkoituksenmukaista painottaa nykykulutusta ja mahdollisesti säästää eläke aikaa varten vasta myöhemmin. Sen sijaan ryhmä, joka ei ole varautunut eläke aikaa varten ja ilmoittaa syyksi sen, etteivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä, ei tunne eläkejärjestelmää hyvin. Tässä ryhmässä voi esiintyä virheellisiä käsityksiä eläkeajan toimeentulosta.

Lähes viidennes säästämättä jättäneistä perusteli päätöstään sillä, ettei heidän tarvitse säästää vaan he tulevat eläke aikanaan toimeen jo kertyneen varallisuuden, tulevan perinnön tai muiden keinojen avulla. Miehet uskovat naisia useammin tulevansa toimeen ilman säästämistä. Nuorten, työttömien ja yrittäjien keskimääräistä alhaisempi osuus tässä ryhmässä voi kertoa näiden ryhmien käsityksestä siitä, että heidän kohdallaan eläkejärjestelmän takaama eläkeajan tulotaso voi jäädä toivottua matalammaksi. Ilman säästämistä toimeentuloonsa luottavien ryhmässä eläkejärjestelmän tunteminen arvioitiin keskimääräistä korkeammaksi. Myös eläkejärjestelmään kohdistuva luottamus oli keskimääräistä korkeammalla tasolla.

SISÄLTÖ

1	Johdanto.....	13
2	Taustaa ja kirjallisuutta	16
2.1	Säästämisen ikäprofiili	17
2.2	Lakisääteisen eläkejärjestelmän ja yksityisen säästämisen korvaavuus.....	19
2.3	Mieltymykset ja osaaminen säästämisspäätöksiä ohjaavina tekijöinä.....	22
2.4	Kuluttajan käsitykset: mikä riittää ja mihin luottaa?.....	24
3	Aineisto ja tutkimuksen kulku	28
3.1	Tutkimusaineisto	28
3.2	Tutkimuskysymykset	30
4	Säästäminen eläkeaikaa varten Suomessa.....	32
4.1	Eläkeikaan varautumisen yleisyys.....	33
4.2	Eläkeajan toimeentulo ja omien säästöjen merkitys.....	37
5	Eläkejärjestelmän tunteminen ja siihen liittyvä luottamus säästämisspäättöksen taustalla	43
5.1	Eläkejärjestelmän tunteminen.....	43
5.2	Eläkejärjestelmään kohdistuva luottamus	47
6	Säästämisen taustatekijät regressiomallin avulla.....	52
6.1	Demografiset tekijät	53
6.2	Taloudellisen tilanteen merkitys.....	55
6.3	Eläkejärjestelmän tunteminen ja luottamus	57
7	Miksi ei säästetä?	59
7.1	Taloudellisista syistä säästämättä jättäneet	60
7.2	Nykyhetken kulutuksen painottajat	63
7.3	Uskoo tulevansa toimeen ilman varautumista.....	66
7.4	Muita säästökohteita, muu syy	69
8	Yhteenveto.....	70
	Kirjallisuus.....	74
	Liite: Taustatekijöitä syille, ettei ole säästänyt eläkeaikaa varten.....	78

1 Johdanto

Eläkeikaan varautuminen säästämällä on moniulotteinen kysymys. Eläkeikaan varautuminen on tärkeää, mutta riittävän valmistautumisen määrän arviointi on haastava tehtävä. Säästämissäätöksen takana on yhtäältä henkilön omat käsitykset siitä, minkä verran hän tarvitsee varoja eläkeikanaan ja minkä verran hän haluaa siirtää nykykulutusta tulevaisuuteen säästämällä. Paitsi eläkeajan, myös säästämisaian pituuteen liittyy riskejä, jotka vaikeuttavat sopivan säästämismäärän arviointia. Toisaalta vaakakupissa painavat myös institutionaaliset rakenteet, kuten lakisääteinen eläkejärjestelmä ja julkiset palvelut, jotka osaltaan määrittävät yksityisten säästöjen tarvetta eläkeajalle. Kolmas, käytännön tasolla olennainen ulottuvuus eläkeikaan varautumiselle on henkilön taloudelliset mahdollisuudet säästämiseen.

Perimmäisin syy eläkeikaan varautumiselle on se, että toimeentulo on varmistettava myös ajalle, kun ei enää kykene tekemään töitä. Taloustieteessä säästämistä tarkastellaan usein elinkaarimallin avulla. Mallin mukaan nuorena velkaannutaan, työuran aikana velat maksetaan pois ja aloitetaan säästäminen tulevaisuutta varten, ja lopuksi, työuran päätyttyä, kulutus rahoitetaan kertyneiden säästöjen avulla. Säästämisen määrään vaikuttavat myös henkilön oma suhtautuminen riskeihin sekä mieltymykset nykyisen ja tulevan kulutuksen välillä. Elinkaarimallin mukainen päättely säästämisen ikäprofiilista voi muuttua myös esimerkiksi perinönjättömotiivin tai varovaisuuden motivoiman pahan päivän varalle säästämisen seurauksena. Tutkimusten mukaan säästäminen näyttääkin usein jatkuvan pitkälle eläkkeelle siirtymisen jälkeen, ja kertynyttä varallisuutta käytetään kulutuksen rahoittamiseen vähän.

Eläkeikaan varautumisen tarve vaihtelee yksilöiden välillä. Keskimääräisesti voidaan kuitenkin ajatella, että varautumisen tarve on samanlainen kaikkialla. Koska lakisääteisen eläkejärjestelmän ja julkisesti tarjottujen tai tuettujen palveluiden kattama osa varautumistarpeesta vaihtelee maittain, myös yksityisesti katettava osa vaihtelee. Korkean lakisääteisen eläketurvan tarjoamissa maissa yksityisen varautumisen tarve on alhaisempi kuin maissa, joissa lakisääteisen eläkejärjestelmän taso on matalampi.

Periaatteessa yksityinen säästäminen ja julkinen eläkejärjestelmä ovat ainakin jossain määrin toisensa korvaavia tapoja varautua eläkeikaan.¹ Mikäli eläkejärjestelmä on kehittymätön, kattavuudeltaan tai tasoltaan heikko tai sen kyky maksaa luvattuja eläkkeitä tulevaisuudessa ei ole uskottava, on luonnollista, että kuluttajat painottavat yksityisiä säästöjä pitkän aikavälin säästämisen kohteina. Kuluttajien omat käsitykset varautumiskeinojen riskeistä, tuotoista ja muista heille tärkeistä ominaisuuksista ohjaavat säästämiskohteiden valintaa. Yksityiset säästöt ovat harvoin riski-, likviditeetti- ja vakuutusominaisuuksiltaan vertailtavissa julkisen eläkejärjestelmän kanssa.

Suomessa on kattava lakisääteinen työeläkejärjestelmä, jonka myötä lähes kaikki varautuvat eläkeikaan työeläkemaksun muodossa. Työeläkettä täydentää kansaneläke, joka turvaa vähimmäistoimeentulon eläkeaikana myös niille, jotka eivät saa työeläkettä tai se on jäänyt erittäin pieneksi. Lakisääteisen työeläkejärjestelmän kautta tapahtuvan varautumisen määrää voi hämärtää se, että työnantaja maksaa suurimman osan työeläkemaksusta. Tietoa työeläkkeen kertymisestä on kuitenkin pyritty parantamaan muun muassa lähettämällä työeläkeote, josta selviää siihen mennessä kertynyt eläke.

Kansainvälisessä kirjallisuudessa eläkeikaan varautumisella viitataan yleensä yksityisiin, vapaaehtoiisiin eläkejärjestelyihin. Säästäminen eläkeikaa varten ei tarkoita pelkästään verotukeen oikeutettuja vapaaehtoisia eläkevakuutuksia ja pitkäaikaissäästämistuotteita. Eläkeikaa varten voi varautua myös sijoittamalla säästönsä esimerkiksi arvopapereihin, kiinteään omaisuuteen tai talletustilille. Näissä vaihtoehtoissa ei yleensä ole samanlaisia varallisuuden nostamiseen liittyviä rajoituksia kuin verotuetuissa säästämistuotteissa. Erilaisten säästämistarpeiden vuoksi on hyvä, että tarjolla on monenlaisia varautumisvaihtoehtoja.

Luottamus säästämistuotteen tai eläkejärjestelmän tarjoavaan instituutioon on olennainen kuluttajien käyttäytymistä ohjaava tekijä. Yksityisillä markkinoilla luottamus heijastuu sijoituksesta vaadittuun korkoon. Jos sijoituksen takaisin saamisen riski on suuri, sijoittajat vaativat korkeampaa kompensatiota varojen sijoittamisesta kyseiseen kohteeseen. Jos kuluttajat eivät luota julkiseen järjestelmään, mutta kokevat yksityisten säästöjen olevan paremmin turvattuja, yksityinen varautuminen eläkeikaan koetaan entistä tärkeämmäksi riittävien kulutusmahdollisuuksien takaamisessa eläkevuosille.

1 Kirjallisuudessa tähän viitataan usein syrjäyttämis- tai korvausvaikutuksella (crowding out effect). Silmä tarkoitetaan sitä, että yhden varautumistavan yleistyessä tarve ja kysyntä toiselle, vaihtoehtoiselle tavalle pienenee. Tässä raportissa ilmiöstä käytetään termiä korvausvaikutus.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisten eläkeikaan varautumisen yleisyyttä ja sen taustatekijöitä. Tulosten mukaan kolme viidestä ei ole varautunut eläkeikaan säästämällä. Taloudelliset tekijät näyttävät olevan yleisin syy sille, ettei eläkeikaa varten ole säästetty. Erityispiirteenä suomalaisten säästämisessä on kattava lakisääteinen eläkejärjestelmä, jonka myötä yksityisen varautumisen rooli eläkeajan kulutuksen rahoittamisessa ei ole yhtä olennainen kuin monissa muissa maissa. Toisaalta laaja lakisääteinen eläkejärjestelmä voi korvata yksityistä eläkeikaan varautumista vain siinä tapauksessa, että sen jatkuvuuteen ja kykyyn maksaa luvatut eläkkeet luotetaan riittävän laajasti. Toisena olennaisena tekijänä on eläkejärjestelmän tunteminen: sekä virheelliset että puutteelliset käsitykset eläkejärjestelmästä ja sen tarjoamasta turvasta todennäköisesti heijastuvat tarpeeseen varautua eläkeikaan yksityisten säästöjen avulla. Tutkimuksen tavoitteena on kyselyyn perustuvan aineiston avulla tarkastella tarkemmin yksityisen eläkeikaa varten säästämisen yhteyttä eläkejärjestelmän tuntemiseen ja eläkejärjestelmään kohdistuvaan luottamukseen.

Tutkimuksen rakenne on seuraava: Toisessa luvussa käsitellään aikaisempaa kirjallisuutta säästämisen elinkaarimallista, varautumismuotojen korvaavuudesta sekä eläkejärjestelmään liittyvän tiedon ja luottamuksen merkityksestä säästämislle. Kolmannessa luvussa esitellään aineisto ja tarkennetaan tutkimuskysymyksiä. Neljännessä luvussa esitellään tuloksia eläkeikaan varautumisen yleisyydestä sekä käsityksiä siitä, miten tärkeässä roolissa omat säästöt ovat osana eläkeajan toimeentuloa. Viidennen luvun aiheena on eläkejärjestelmän tunteminen sekä luottamus eläkejärjestelmään. Kuudennessa luvussa yhdistetään edellä käsitelty taustatekijät yhteen ja tarkastellaan regressiomallin avulla taustatekijöiden yhtäaikaista vaikutuksia. Seitsemännessä luvussa palataan tarkastelemaan syitä, minä vuoksi suurempi osa suomalaisista ei säästä tai ole säästänyt eläkeikaa varten. Psykologisen taloustieteen saralla on otettu esiin tuloksia, että mieltymykset nykyhetken kulutukseen ja mahdollisesti virheelliset käsitykset omasta kyvystä säästää myöhemmin voivat johtaa liian alhaiseen eläkeikaan varautumiseen. Luvussa tarkastellaan, onko suomalaisten säästämiskäyttäytymisessä merkkejä tällaisista tekijöistä. Viimeisessä luvussa on yhteenveto.

2 Taustaa ja kirjallisuutta

Taloudellinen varautuminen eläkeaikaan on pitkän aikavälin toimintaa. Ensimmäisten eläkeaikaa varten tehtyjen säästöjen ja eläkkeelle siirtymisen välillä voi aikaa olla kulunut lähes puoli vuosisataa. Pitkän aikavälin vuoksi sopivan varautumisen tason arviointi on haastava tehtävä. Säästämisajan pituuteen, säästöjen sijoituskohteiden arvon kehitykseen ja tuottoon sekä eläkeajan pituuteen ja kulutus-tarpeisiin liittyy epävarmuutta.

Säästäminen vaihtelee iän mukaan. Velkaantuminen, säästäminen ja kertyneen varallisuuden purkaminen ovat keinoja tasoittaa kulutusta myös ajalle, jolloin ei pysty hankkimaan toimeentuloaan työnteolla. Empiiriset tutkimukset säästämisestä ovat kuitenkin osoittaneet, ettei säästäminen ole yksiselitteisesti iästä riippuvaa toimintaa. Esimerkiksi säästämisen muut motiivit, kuten perinnönjättömotiivi tai pahan päivän varalle säästäminen vaikuttavat säästämispäätöksiin.

Suomessa lakisääteinen eläkejärjestelmä muodostaa suuren osan eläkeajan tuloista. Jos henkilö haluaa ja hänen taloudellinen tilanteensa sen sallii, eläkeajan toimeentuloa voi täydentää myös omien säästöjen avulla. Erilaiset säästämis tuotteet, kuten lakisääteinen eläkejärjestelmä, yksityiset eläkevakuutukset ja muut yksityiset säästöt esimerkiksi talletuksiin, arvopapereihin tai omistusasuntoon, ovat periaatteessa toisensa korvaavia instrumentteja. Eläkeaikaan varautumisessa säästämisen näkökulmasta olennaisempaa on varautumisen määrä kuin käytetyt instrumentit. Eri varallisuuslajeihin ja säästötuotteisiin liittyvien riskien ja vakuutusominaisuuksien myötä tuotteet eivät kuitenkaan ole toistensa täydellisiä korvikkeita. Painottamalla erilaisia säästämisinstrumentteja kukin voi koota omien mieltymystensä mukaisen yhdistelmän eläkeaikaan varautumisen keinoista. Yksi mahdollinen valinta on tyytyä lakisääteisen eläkejärjestelmän tarjoamaan turvaan.

Kansainvälisten eläkeaikaan varautumista koskevien vertailujen kohdalla on tärkeää huomioida maiden erilaiset institutionaaliset rakenteet. Kattava, lakisääteinen eläkejärjestelmä pienentää tarvetta yksityiseen varautumiseen verrattuna tilanteeseen maissa, jossa eläkeaikaan varautuminen perustuu voimakkaammin yksilöllisiin, vapaaehtoiisiin eläkeohjelmiin. Toisaalta eläkeajan toimeentulon rakentua lakisääteisen eläkejärjestelmän varaan, varautumispäätökseen liittyy olennaisesti kysymys luottamuksesta lakisääteisen järjestelmän kestävyYTEEN.

Kuluttajien erilaiset käsitykset oman eläkeajan pituudesta, mieltymyksistä ja tarpeista, säästämis tuotteisiin liittyvistä riskeistä ja lakisääteisen eläkejärjestel-

män tarjoamasta toimeentulon tasosta aiheuttavat sen, että myös näkemys riittävästä eläkeikaan varautumisen tasosta vaihtelee. Tavoitellun säästämisen tason lisäksi myös taloudelliset mahdollisuudet säästämiseen vaihtelevat. Kaikki eivät välttämättä voi säästää haluamaansa määrää eläkeikaa varten siitä yksinkertaisesta syystä, ettei heille jää ylimääräistä mitä säästää.

2.1 Säästämisen ikäprofiili

Säästämistä ja eläkeikaan varautumista tarkastellaan usein elinkaarimallin (Modigliani ja Brumberg 1954) avulla. Sen mukaan kulutus pysyy tasaisena elinkaaren aikana, mutta säästämisaste vaihtelee iän mukaan. Nuorena kulutusta on usein rahoitettava lainarahalla ja säästäminen on negatiivista. Työuran aikana säästäminen on positiivista: ensin nuorena otettu laina maksetaan pois ja sen jälkeen säästetään elinkaaren loppuosaa varten. Työuran jälkeen, eläkeikana, säästäminen on taas negatiivista, kun kertyneet säästöt käytetään kulutukseen.

Elinkaarimallin mukainen vaihtelu säästämisasteissa tuntuu perustellulta. Nuorten kohdalla säästäminen voi olla vaikeaa, sillä opiskeluaikana ja työuran alussa tulot voivat olla alhaiset. Tähän elinkaaren vaiheeseen liittyy usein myös perheen perustaminen ja kodin hankinta. Velkaantuminen tässä elinkaaren vaiheessa voi olla perusteltua. Elinkaaren keskivaiheilla säästetään ja aluksi säästöt menevät velkojen maksuun. Kun velat on maksettu, säästöt alkavat kerryttää varallisuutta. Esimerkiksi asunto voidaan yleensä laskea varallisuudeksi, joka voidaan tarvittaessa realisoida kulutustarpeiden rahoittamiseksi myöhemmässä elinkaaren vaiheessa. Työuran jälkeen työtulojen loputtua kulutustason tasoittaminen on mahdollista purkamalla kertynyttä varallisuutta.

Empiiriset löydökset ovat osoittaneet kulutuksen ja säästämisen eroavan elinkaarimallista useissa suhteissa.² Kulutuksen ikäprofiili näyttäisi olevan ylösalaisin olevan U-kirjaimen muotoinen sen sijaan, että kulutus pysyisi tasaisena koko elinkaaren ajan. Säästäminen jatkuu usein vielä eläkeiässä. Esimerkiksi Poterba (1994) ja Börsch-Supan ja Lusardi (2003) saavat vertailussaan tuloksen, että säästämisasteet säilyvät selvästi positiivisina myös ikääntyneiden kohdalla. Poterba ym. (2011a) tarkastelivat amerikkalaisten eläkerahastojen käyttöä eläkeiässä. Eläkeiän alkupuolella, 60–69-vuotiaiden joukossa, eläkerahastosta nostettiin keskimäärin vuodessa vain noin kaksi prosenttia, mikä oli alhaisempi kuin rahas-

2 Attanasio ja Weber (2010) kokoavat yhteen elinkaarimallia käsitteleviä teoreettisia ja empiirisiä tutkimuksia sekä keskustelevat siitä, miten elinkaarimallin oletuksia löyhentämällä voidaan selittää teoreettisen mallin ja empiiristen löydösten välistä eroa.

tojen tuotto noina vuosina. Toisin sanoen tutkimuksen kohdejoukko jatkoi säästämistä eläkerahastoihin vielä eläkeiän alkupuolella sen sijaan, että olisi käyttänyt säästöjään kulutukseen.

Hurd ja Rohwedder (2011) toteavat erityisesti yksinasuvien yli 65-vuotiaiden käyttävän säästöjään. Sen sijaan pariskuntien kohdalla varallisuuden laskeminen ikääntymisen myötä on pienempää, ja heillä tulojen ja kulutuksen erotuksena laskettu aktiivinen säästäminen pysyy positiivisena ikääntyessäkin. Säästämisasteiden kehitys elinkaarella vaihtelee huomattavasti eri maiden välillä: joissakin maissa säästämisasteet ovat elinkaarimallin odotusten mukaisesti ensin nousevat ja eläkeiän lähestyessä laskevat, mutta osassa maista säästämisasteet pysyvät vakiona tai jopa nousevat iän myötä.³ Myös Suomessa säästämistä jatketaan vielä eläkevuosina. Riihelä (2006) toteaa säästämisasteen kasvavan iän myötä ja olevan korkeimmillaan 55 ikävuodesta eteenpäin.

Perusmuodossaan elinkaarimalli on yksinkertaistava, eikä sitä voi tulkita vain eläkesäästämistä tarkoittavaksi. Mallin oletusten monipuolistaminen auttaa tulkitsemaan osan empiirisistä tuloksista. Epävarmuudet ja riskit, sekä niihin liittyvät mieltymykset heijastuvat säästämisikäyttäytymiseen. Säästämistä voi motivoida toive jättää perintöä tai varautua yllättäviin menoihin. Nämä tekijät siirtävät säästöjen purkamista myöhemmäksi, mutta eivät muuta odotettua säästämisen ikäprofiiliin muotoa (Jappelli ja Modigliani 1998).

Eläkeaikaa varten säästämiseen voidaan perustellusti lukea mukaan myös erilaiset julkiset tai työnantajan järjestämät eläkejärjestelmät. Kun lasketaan työuran aikana tehdyt eläkemaksut säästämiseksi ja saadut eläke-etuudet kertyneiden säästöjen purkamiseksi, säästämisikäyttäytyminen alkaa muistuttaa elinkaarimallin mukaista ikäprofiilia (Jappelli ja Modigliani 1998).

Myös rationaalisista oletuksista poikkeavat tekijät, kuten tiedon tai kärsivällisyyden puute, voivat johtaa erilaiseen ikäprofiiliin säästämisen ja varallisuuden suhteen. Lyhyen aikavälin kulutusta arvostetaan helposti enemmän kuin kauas tulevaisuuteen liittyvää kulutusta, jolloin säästämis päätöksiä on helppo lykätä. Eläkeajan rahoittamiseen tarkoitettu varallisuus voidaan myös kuluttaa liian nopeasti loppuun.⁴

3 Börsch-Supan ja Lusardi (2003) vertailevat säästämistä kuudessa maassa. Alankomaissa, Saksassa ja Yhdysvalloissa säästämisaste nousee ensin ja laskee taas eläkeiän lähestyessä, Italiassa säästämisaste pysyy lähes vakiona iästä riippumatta, ja Japanissa ja Isossa-Britanniassa säästämisasteet näyttäisivät nousevan iän myötä.

4 Psykologisessa taloustieteessä on käsitelty paljon tiedon puutteeseen, sen käsittelyyn tai kulutuksen lykkäämiseen liittyvien vaikeuksien ja mieltymysten vaikutusta säästämis päätöksiin. Maunu ja Tenhunen (2010) esittävät katsauksen eläkesäästämisen näkökulmasta tärkeistä psykologisen taloustieteen tuloksista.

2.2 Lakisääteisen eläkejärjestelmän ja yksityisen säästämisen korvaavuus

Suomessa pääasiallinen eläkeajan tulonlähde muodostuu työeläkkeestä ja kansaneläkkeestä.⁵ Eläkemaksujen lakisääteisyys tekee eläkeikaan varautumisesta osaltaan veroluonteista. Toisaalta eläkemaksujen säästämisluonnetta ja eläkkeen karttumista on pyritty tuomaan esiin muun muassa vuosittain lähetettävällä työeläkeotteella, josta selviää siihen mennessä karttunut työeläke.

Perusturvan tarjoavan kansaneläkejärjestelmän ja tuloihin suhteutetun työeläkejärjestelmän takaamaa eläkeajan toimeentuloa voi täydentää säästämällä eläkeikää varten yksityisesti. Yksityisen säästämisen puolella on tarjolla monia erityisesti eläkeikää varten suunnattuja ja verotuksen kautta tuettuja tuotteita, kuten eläkevakuutuksia ja pitkäaikaissäästötilejä. Eläkeikää varten voi varautua myös säästämällä asuntovarallisuuteen, arvopapereihin tai vaikkapa tavallisille talletustileille. Verotuettuihin eläkesäästötuotteisiin liittyy usein nostoon liittyviä rajoituksia, mutta muista säästökohteista voi halutessaan nostaa varat haluamallaan hetkellä. Tämä mahdollisuus voi myös luoda houkutuksen käyttää eläkeikää varten suunnitellut varat liian aikaisin.

Varautuminen eläkeikaan erilaisilla säästökohteilla lakisääteisen työeläkejärjestelmän lisänä on yleistynyt myös Suomessa (Ahonen 2008). Suomalaisien varallisuus painottuu voimakkaasti asuntovarallisuuteen. Tilastokeskuksen varallisuustutkimuksen mukaan kolme neljäsosaa kotitalouksien keskimääräisestä 192 000 euron varallisuudesta muodostuu asuntovarallisuudesta. Omistusasunnon osuus on tästä suurin, se muodostaa hieman puolet keskimääräisestä kokonaisvarallisuudesta. Rahoitusvarallisuutta, kuten talletuksia, arvopapereita ja eläkevakuutuksia on keskimääräisin 36 000 euroa, josta eläkevakuutusten osuus on 2 800 euroa (Tilastokeskus 2011).

Periaatteessa erilaiset eläkeikaan varautumiseen käytetyt instrumentit ovat vaihtoehtoisia, toisensa korvaavia tapoja saavuttaa itselle sopivin eläkeajan tulotaso. Erilaisia vakuutus- ja säästötuotteita yhdistelemällä jokainen voi koota itselleen parhaiten soveltuvan paketin eläkeajan turvaksi. Taustalla on ajatus, että eläkeikää varten varautumisessa tärkeää on varautumisen taso, eikä se, millaisten tuotteiden kautta eläkeajan kulutus rahoitetaan. Säästämiskeinojen lisäksi myös säästöjen sijoituskohteina olevien varallisuuslajien pitäisi olla toisensa korvaavia vaihtoehtoja.

5 Muutama vuosi eläkkeelle jäämisen jälkeen bruttotuloista noin kaksi kolmannesta muodostuu eläketuloista ja kolmannes muista lähteistä, kuten yrittäjä-, pääoma tai palkkatuloista (Rantala ja Suonemi 2010).

Lakisääteisen eläkejärjestelmän ja erityisesti siihen liittyvän eläkevarallisuuden kasvun yhteydestä yksityisiin säästöihin ja tämän korvausvaikutuksen suuruudesta on erilaisia tuloksia. Osassa tutkimuksista korvausvaikutusta ei havaittu ollenkaan, mutta suurimmassa osassa havaittiin positiivinen, vaikkakin selvästi täysimääräistä alhaisempi korvaavuus. Periaatteessa korvausvaikutus lakisääteisen ja yksityisen eläkeajan varautumisen välillä voi ääritapauksessa mennä jopa päinvastaiseen suuntaan. Korkean eläketulon takaava lakisääteinen eläkejärjestelmä voi houkuttaa jäämään aiemmin pois työelämästä, mikä osaltaan myös lisää yksityisen varautumisen tarvetta (Jappelli ja Modigliani 1998). Samalla korkea lakisääteisen eläkejärjestelmän takaama eläketurva voi myös nostaa käsitystä siitä, mikä on "riittävä" taso eläkeajan toimeentulolle, ja siten kannustaa lisäämään yksityistä säästämistä (Pedersen 2004).

Useat tutkimukset ovat osoittaneet kattavan julkisen eläkejärjestelmän ja sosiaalivakuutusten olevan yhteydessä matalampaan yksityiseen varautumiseen.⁶ OECD:n (2001) raportissa todetaan henkilöiden suhteellisen taloudellisen tilanteen olevan lähes samalla tasolla eri maissa riippumatta niiden julkisen eläkejärjestelmän takaamasta eläkkeen tasosta. Tämä puoltaa ajatusta yksityisen ja julkisen eläkesäästöjen korvaavuudesta. Sen sijaan Gough ja Adami (2011) päätyvät vertailussaan tulokseen, ettei korvaavuutta ole havaittavissa. Yksityiset eläkesäästöt ovat heidän tutkimuksensa mukaan yleisiä perusturvaan rajoittuvan julkisen eläkejärjestelmän maiden lisäksi myös niissä maissa, missä julkinen eläkejärjestelmä tarjoaa laajemman ansiosidonnaisen eläketurvan.

Vertailtaessa julkisen eläkejärjestelmän ja yksityisten varautumiskeinojen välistä korvaavuutta, on tärkeää huomioida yksityisten säästöjen vakuutusominaisuudet. Julkinen eläkejärjestelmä tarjoaa vakuutuksen pitkän eliniän varalle, ja lähes poikkeuksetta eläkkeessä on ainakin kohtuullinen suoja inflaatiota vastaan. Usein eläkejärjestelmään liittyy myös vakuutus työkyvyttömyyden ja leskeyden varalle. Jotta yksityinen varautuminen vastaisi ominaisuuksiltaan julkista eläkejärjestelmää, olisi säästöihin sisällytettävä vastaavanlaiset vakuutusominaisuudet. Yksi selitys annuiteettimuotoisten eliniän pituutta vakuuttavien tuotteiden, esimerkiksi hoito- ja hoivavakuutusten ja käänteisten asuntolainojen alhaiselle kysynnälle onkin julkisen sektorin kautta automaattisesti tulevat vastaavan turvan tarjoamat sosiaalivakuutukset.

6 Aihetta ovat käsitelleet mm. Feldstein (1974; 1996), Bernheim ja Levin (1989), Hubbard ym. (1995), Disney (2000) ja Pedersen (2004). Kohl ja O'Brien (1998) esittävät yksityisen säästämisen ja eläkejärjestelmän yhteyttä käsittelevässä katsauksessaan yhteenvedon edeltävistä tutkimuksista.

Todellisessa maailmassa on paljon teoriakehikosta poikkeavia piirteitä, jotka vaikuttavat siihen, että korvausvaikutus eri varallisuuslajien, mukaan lukien julkiseen eläkejärjestelmään sisältyvän varallisuuden, välillä ei voi olla täydellinen. Näitä tekijöitä voidaan tarkastella sekä markkinoiden toiminnan, eli tarjontapuolen, lähtökohdista että eläkeikaan varautumiseen tarkoitettujen tuotteiden kysynnän, eli kuluttajien mieltymysten näkökulmasta.

Tarjontapuolella korvaavuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat markkinoiden toimintaan liittyvät rajoitteet: lainansaantiin liittyvät vaatimukset, varallisuuskohdeiden realisointiin liittyvät likvidiyserot sekä yksityisiin säästöihin rajallisesti saatavilla olevat vakuutusominaisuudet. Nämä pienentävät mahdollisuutta korvata yhtä varallisuusmuotoa toisella. Lainansaannin rajoitteet voivat ohjata säästämistavoitteita. Julkisen eläkejärjestelmän tuoma pakkosäästäminen voi muuttaa säästökohdeiden jakaumaa: vapaasti valitessaan kuluttaja voi säästää ensin muihin tarpeisiin ja vasta vanhempana alkaa kerryttää varallisuutta erityisesti eläkettä varten. Pienillä markkinoilla joidenkin varallisuusmuotojen realisointi voi olla hidasta, ja siihen voi liittyä esimerkiksi alueellisia eroja. Vakuutusmarkkinoilla markkinoiden rajoittuneisuus voi ilmetä vaikeutena löytää kattavia elin- iän ja inflaation suojan takaavia vakuutuksia järkevään hintaan. Käytännössä yksityisille säästöille hankittavat annuiteettimuotoisen eläkemaksun takaavat tuotteet eivät ole saavuttaneet laajaa suosiota.⁷ Myöskään terveydenhoito- ja hoivamenojen varalle otettavat vakuutukset eivät ole nousseet suosituksi tavaksi rahoittaa eläkeajan kulutusta.⁸

Toinen puoli liittyy kysyntään eli kuluttajien mieltymyksiin ja toisinaan virheellisiinkin käsityksiin. Kuluttajien mieltymykset kulutuksen jakamisesta elinkaarelle sekä käsitykset säästöjen ja eri varallisuusmuotojen riskeihin liittyen ohjaavat kuluttajien säästämisspäätöksiä eri varautumiskeinojen välillä. Eri eläkesäästötuotteilla on erilaisia riskirakenteita ja siten myös erilaisia odotettuja tuottoja. Näistä kuluttajat voivat valita omaa riskinsietokykyä parhaiten vastaavat tuotteet. Kuluttajien riskeihin liittyvät mieltymykset vaikuttavat etenkin varovaisuussäästämisen ja eläkeikaan varautumisen suhteeseen. Kuluttajat voivat haluta pitää osan varallisuudestaan likvidissä muodossa esimerkiksi terveydentilan nopean heikkenemisen tai puolison kuoleman varalta. Varovaisuusmotiivi säästämi-

7 Annuiteettimarkkinoiden kapeuden syitä on löydetty mm. lakisääteisen sosiaaliturvan tarjoamasta turvasta, suuren investoinnin estävästä taloudellisesta tilanteesta ja perinnönjättömotiivista (Inkman ym. 2011). Erityisesti perinnönjättömotiivi on todettu tärkeäksi selittäjäksi annuiteettien heikolle kysynnälle (Lockwood 2012)

8 Davidoff (2009) kokoaa yhteen aihepiiristä tehtyä tutkimusta ja keskustelee näiden vakuutusten välisestä yhteydestä.

selle säilyy myös eläkkeelle siirryttäessä, ja se onkin luonteva mahdollinen selitys sille, että ikääntyneiden havaitaan jatkavan säästämistä eläkkeelle siirtymisen jälkeenkin.

Kuluttajilla voi olla myös mieltymys tiettyntyyppisen varallisuuden pitämiseen. Yksi esimerkki tästä on omistusasunto. Vaikka elinkaaren säästöistä huomattava osa menee asuntovarallisuuden hankintaan, sen käyttäminen kulutuksen rahoittamiseen elinkaaren loppupuolella ei ole yleistä. Ikääntyneiden kohdalla asuntovarallisuuden realisointi liittyy etenkin suuriin elämänmuutoksiin.⁹ Asuntovarallisuus näyttäisi olevan enemmänkin varovaisuussäästämisen motivoima varallisuusmuoto, jota realisoidaan vasta erityisen shokin, kuten puolison kuoleman, avioeron tai terveydentilan äkillisen heikkenemisen yhteydessä.

2.3 Mieltymykset ja osaaminen säästämisspäätöksiä ohjaavina tekijöinä

Kuluttajien omat mieltymykset ratkaisevat sen, kuinka suuren osan kulutusmahdollisuuksistaan he haluavat siirtää tulevaisuuteen. On selvää, että tämä mieltymys vaihtelee kuluttajien välillä paljon. Osa haluaa varautua mahdollisimman paljon tuleviin kulutustarpeisiin. Toiset eivät taas voi säästää niin paljoa kuin haluaisivat. Esimerkiksi taloudellinen tilanne voi rajoittaa säästämismahdollisuuksia. Toinen ääripää on tilanne, jossa kuluttaja painottaa voimakkaasti nykyhetken kulutusta ja säästää vain vähän, jos ollenkaan, eläkeaikaansa varten. Tämä voi olla seurausta kärsimättömyydestä, mutta se voi olla myös puhtaasti mieltymyksiin ja esimerkiksi kuluttajan oman eliniän todennäköistä pituutta koskevaan arvioon perustuva valinta.

Eläkeaikaan varautuminen on tyypillinen esimerkki tilanteesta, jossa kustannukset tuntuvat heti, mutta hyödyt realisoituvat vasta tulevaisuudessa. Aikahorisontti etenkin nuorempien kohdalla voi olla useita vuosikymmeniä, jolloin tulevaisuuden kulutusmahdollisuuksien merkitys voi tuntua pieneltä. Perinteisesti kuluttajien oletetaan tietävän kaiken olennaisen säästämisspäätöstä tehdessään. Todellisuudessa säästämisspäätöksiin liittyy monimutkaisia pitkää aikaväliä koskevia riskirakenteita ja epävarmuuksia tulevista tarpeista ja mieltymyksistä. Nämä vaikeuttavat säästämisspäätökseen vaikuttavien tekijöiden arviointia. Mieltymysten lisäksi tärkeänä tekijänä säästämisspäätösten taustalla voidaankin pitää erilaisia psykologisen taloustieteen esiin ottamia kuluttajien rationaalisuuden rajoittei-

⁹ Asuntovarallisuuden merkitystä elinkaaren loppupään kulutuksen rahoittamiseen on tutkittu paljon. Esimerkiksi Poterba ym. (2011b) on yksi uusimmista.

ta, kuten kärsimättömyyttä ja itsekontrollin puutetta sekä tietoon ja sen käsitteeseen liittyviä haasteita.

Kuluttajien mieltymysten on todettu painottuvan nykyhetken kulutukseen tulevaisuuden kustannuksella.¹⁰ On mahdollista, että tulevaisuuden kulutusmahdollisuuksiin varautuminen nähdään tärkeänä, mutta sitä ei pidetä ajankohtaisena asiana. Tällaisessa tapauksessa kuluttaja lykkää säästämisen aloittamista eteenpäin aikeena aloittaa varautuminen eläkeikaan seuraavalla periodilla, esimerkiksi ensi vuonna. Kun tuo aika koittaa, kuluttaja on täsmälleen samassa tilanteessa ja haluaa taas siirtää säästämisen aloittamista myöhemmäksi. Tämä niin sanottu aikapääjohdonmukainen toiminta¹¹ johtaa tilanteeseen, jossa kuluttaja huomaa eläkeajan tullessa säästäneensä liian vähän.

Pitkän aikavälin säästämissuunnitelmassa pysyminen vaatii itsekontrollia. Eläkeikaan säästämiseen liittyvissä kysymyksissä olennaista on se, kuinka hyvin henkilö itse tiedostaa mahdollisen itsekontrolliongelmansa.¹² Osa tiedostaa, että he ovat alttiita nauttimaan kulutuksesta nyt sen sijaan, että luopuisivat osasta nykykulutusta säästääkseen tulevaisuutta varten. Näiden henkilöiden kohdalla auttavat erilaiset sitouttamisvälineet. Esimerkiksi etukäteen sovitut, varallisuuden nostamista rajoittavat eläkesäästösopimukset tai säästöjen sijoittaminen epälikvideihin varallisuusmuotoihin voivat auttaa itsekontrolliongelman kanssa. Sen sijaan ne, jotka aidosti uskovat pystyvänsä aloittamaan säästämisen seuraavalla periodilla ja päätyvät lykkäämään säästämisen aloittamista periodi toisensa jälkeen, eivät vapaaehtoisesti ota käyttöönään itseään sitovia säästämistuotteita. Heidän kohdallaan julkinen, kaikkia sitova eläkejärjestelmä parantaa tilannetta. Kun säästämis päätös tehdään heidän puolestaan, pystytään takaamaan ainakin jonkin verran kulutusmahdollisuuksia myös eläkeiässä.

Säästämis päätösten taustalle tarvitaan paljon tietoa paitsi eläkejärjestelmästä, myös vaihtoehtoisista säästämisinstrumenteista ja niiden ominaisuuksista. Puutteellinen tieto voi johtaa tilanteeseen, jossa henkilö arvioi väärin varautumistarpeensa ja päätyy säästämään eläkeikää varten liikaa tai liian vähän tai sitoo säästönsä omalta kannaltaan epäsoviviin sijoitusvaihtoehtoihin. Tiedon merkityksestä kertovat tutkimustulokset, joiden mukaan talousasioihin liittyvän tiedon ja osaamisen on todettu olevan yhteydessä eläkeasioiden suunnitteluun ja korkeampaan varallisuuteen (mm. Ameriks ym. 2003; Lusardi ja Mitchell 2007; Lusardi ym. 2009a ja 2009b).

10 Katso esimerkiksi Frederick ym. (2002).

11 Katso esimerkiksi Laibson (1997) ja O'Donoghue ja Rabin (1999), jotka selittävät tällaista käyttäytymistä hyperbolisen diskonttauksen avulla.

12 Katso esimerkiksi O'Donoghue ja Rabin (2001) ja Laibson ym. (2007).

Eläkejärjestelmän takaamiin eläke-etuihin ja tulevaan korvausasteeseen liittyvällä tiedolla on vaikutus siihen, miten paljon yksityisellä säästämällä korvataan eläkejärjestelmässä tapahtuvia muutoksia. Bottazzi ym. (2006) tarkastelevat eläkejärjestelmän tuntemisen merkitystä yksityisen säästämisen ja eläkejärjestelmän väliseen korvausasteeseen. Yksityisen varallisuuden ja eläkevarallisuuden välinen korvaavuus oli selvästi suurempi niillä, jotka tunsivat paremmin eläkejärjestelmän uudistusten vaikutukset korvausasteisiin. Tutkimuksessa todetaan myös, että eläkeuudistusten aiheuttamat muutokset eläkejärjestelmän korvausasteisiin eivät näkyneet täysimääräisesti kaikkien henkilöiden omassa arvioissa tulevasta korvausasteista. Kun tämän lisäksi korvaavuus yksityisen varallisuuden ja eläkevarallisuuden välillä on vain osittaista, on todennäköistä, että joidenkin kohdalla eläkeaikaan varautuminen jää alhaisemmaksi kuin he itse olettavat. Tiedon lisääminen eläkeuudistusten vaikutuksista tuleviin eläkkeisiin tulee siten entistä tärkeämmäksi.

Säästämissäpäätösten lisäksi eläkeajan kulutusmahdollisuuksien tasaamisessa olennaisessa roolissa on se, miten nopeasti säästetyn varallisuuden realisoi. Benartzi ym. (2011) huomauttavat, että samat tekijät, jotka ovat osoittautuneet tärkeiksi säästämiskäyttäytymistä selittäviksi tekijöiksi, ovat tärkeitä myös analysoitaessa kertyneen varallisuuden purkamisvaihetta. Itsekontrolliongelmia ja lyhytnäköisyys pitkän ajan suunnitelmien teossa voivat aiheuttaa sen, että kuluttaja käyttää kertyneet säästönsä liian nopeasti. Toisaalta myös varovaisuusnäkökulma voi saada liian suuren painon, jolloin eläkevarallisuutta käytetään vähemmän kuin olisi kuluttajan kannalta optimaalista. Poterba ym. (2011a) toteavat osan kuluttajista nostavan eläkevarallisuuttaan vain hyvin vähän. Taustalla voi olla varautuminen tuleviin riskeihin, kuten terveydentilan nopean heikkenemiseen. Samassa tutkimuksessa osan todettiin myös kuluttavan eläkevarallisuuttaan liian nopeasti odotettavissa oleviin elinvuosiin verrattuna. Yksi mahdollinen selitys liittyy tietoon ja sen käsittelyyn: mikäli kuluttajalle tuottaa vaikeuksia arvioida koron vaikutuksen suuruutta tai riskipitoisten tuottojen osuutta varallisuutensa muutoksessa, voi seurauksena olla liian hidas tai nopea varallisuuden kuluttaminen.

2.4 Kuluttajan käsitykset: mikä riittää ja mihin luottaa?

Riittävän eläkeaikaan varautumisen tärkeydestä ei ole erimielisyyttä. Sen sijaan riittävän varautumisen määrittely on jo vaikeampaa. Riittävä varautumisen taso riippuu henkilöiden erilaisista tarpeista ja mieltymyksistä eläkeajan kulutuksen suhteen, heidän tulevan ja nykyisen kulutuksen suhteellisesta arvostuksesta sekä kyvystä toteuttaa toiveidensa mukainen elinkaaren kulutusura. Tämän lisäksi

si myös institutionaaliset tekijät, kuten eläkejärjestelmä, tarjolla olevat yksityiset säästö- ja vakuutusinstrumentit sekä taloudellisten ja poliittisten olojen vakaus vaikuttavat siihen, mikä koetaan riittäväksi varautumisen tasoksi.

Tutkimukset eläkeikaan varautumisen riittävydestä ovat antaneet vaihtelevia tuloksia. Banks ym. (1998) tulkitsevat odotettua suuremman pudotuksen kulutuksessa viittaavan siihen, että muutokset tulo- ja kulutustasossa eläkkeelle siirryttäessä tulevat osittain yllätyksenä ja siten varautuminen ei ole ollut riittävää. Myös muun muassa Haveman ym. (2006) ja Munnell ym. (2006) toteavat tutkimuksissaan huomattavan osan kotitalouksista olevan tilanteessa, jossa elintason säilyttäminen eläkkeelle siirryttäessä on vaikeaa.¹³ Suomessa näin ei kuitenkaan näyttäisi olevan. Vertaillen eläkeikaista toimeentuloa eläkettä edeltävään muutaman vuoden takaiseen vakiintuneeseen toimeentulon tasoon Rantala ja Suoniemi (2011) toteavat, että Suomessa toimeentulo ei eläkkeelle siirryttäessä merkittävästi muutu, vaan suurimmalla osalla tulot säilyivät ennallaan, laskivat korkeintaan kolmanneksella tai jopa nousivat. Kansainvälisistä tutkimuksista myöskään muun muassa Love ym. (2008), Hurd ja Rohwedder (2008) ja Scholtz ym. (2006) eivät löydä tukea systemaattiselle liian alhaiselle varautumiselle.

Kuluttajien omat näkemykset riittävästä eläkkeen tasosta vaihtelevat paitsi yksilöiden kesken, myös maittain. Binswanger ja Schunk (2012) tarkastelevat mielipidekyselyn avulla yhdysvaltalaisen ja hollantilaisen käsitystä siitä, mikä on riittävä eläkeajan elintaso. Tulosten mukaan Yhdysvalloissa sopivana korvausasteena eläkeajan kulutuksen ja sitä edeltävän ajan kulutuksen välillä pidetään tulotasosta riippuen 45–95 prosenttia. Hollantilaisten osalta luvut olivat hieman alhaisemmat, ne vaihtelevat ylempien tuloluokkien 60 prosentin ja alempien tuloluokkien 75 prosentin välillä. Suomessa asiaa selvittivät Forma ym. (2007). Kyselyyn vastanneiden näkemys oli käsitys sopivasta korvausasteesta vaihtelee pääasiassa 66 ja 71 prosentin välillä. Keskimäärin sopivana korvausasteena pidettiin 69 prosenttia eläkettä edeltävästä palkasta.

Eläkeikaan varautumisen riittävydestä kertovat myös kansalaisten käsitykset siitä, miten yksityiseen tai julkiseen järjestelmään kartutetut säästöt riittävät takaamaan toimeentulon eläkkeellä. Yhdysvalloissa vuosittain toistettava kysely on osoittanut viime vuosikymmenen aikana alenevaa luottamusta siihen, että vastaaja pystyy jäämään eläkkeelle ilman huolta taloudellisesta tilanteestaan. Uusimman tutkimuksen mukaan 52 prosenttia suhtautui luottavaisesti siihen, että ra-

13 Toisaalta elintason säilyttämisen vaatimustakin on kritisoitu, sillä myös kulutustarpeiden katsotaan muuttuvan eläkkeelle siirryttäessä. Esimerkiksi Skinner (2007) ottaa esiin mahdollisuudet sopeuttaa menoja eläkkeellä ollessa ja siten varautua tulotason laskuun.

hat riittävät eläkeajaksi, ja erittäin luottavaisten osuus oli 14 prosenttia (Helman ym. 2012). Suomalaisesta aikuisväestöstä 62 prosenttia uskoo, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa (Kahma ja Takala 2012). Toisin sanoen lähes puolet yhdysvaltalaisista ja reilu kolmannes suomalaisista ovat ainakin jossain määrin huolissaan eläkkeen tuoman toimeentulon riittävydestä eläkkeellä.

Julkiseen eläkejärjestelmään ja yksityiseen säästämiseen liittyvien päätösten ja niiden välisen korvaavuuden arviointiin vaikuttavat kuluttajien käsitykset varautumiskeinojen riskeistä, tuotoista ja muista heille tärkeistä ominaisuuksista. Yksi tärkeä tekijä on luottamus julkiseen eläkejärjestelmään. Mikäli henkilö epäilee julkisen eläkejärjestelmän kykyä tarjota luvattu eläketurva tulevaisuudessa, rationaalisesti ajatteleva henkilö todennäköisesti painottaa vaihtoehtoisia, luotettavampana pitämiään eläkeaikaan varautumisen keinoja.¹⁴

Luottamus eläkejärjestelmän pysyvyyteen on edellytys sille, että järjestelmä pysyy pystyssä ja siihen sijoitetaan säästöjä. Sama pätee sekä lakisääteiseen eläkejärjestelmään että yksityisiin säästötuotteisiin. Lakisääteisten eläkejärjestelmien kohdalla luottamuksen saavuttaminen ja säilyttäminen liittyvät olennaisesti eläkejärjestelmien uudistuksiin. Mikäli kestävyyslaskelmat osoittavat, että ilman muutoksia järjestelmä ei voi maksaa lupaamiaan eläkkeitä, luottamus todennäköisesti romahtaa, ellei uudistuksia tehdä. Toisaalta eläkejärjestelmästä odotettavissa olevia etuuksia alentavat uudistukset voivat nakertaa luottamusta. Nuorten kohdalla eläkejärjestelmästä saatavaan tuottoon on usein pitkä aika. Mitä pidempi aika omaan eläkkeelle siirtymiseen, sitä todennäköisemmin nykyhetken ja eläkeajan väliin mahtuu taloudellisesti vaikeampia aikoja tai muita eläkejärjestelmän kestävyyttä koettelevia tilanteita ja niistä seuraavia uudistuksia, jotka voivat heikentää luvattuja etuuksia.

Kansainvälisesti vertailtuna suomalaisten luottamus eläketurvaan näyttäisi olevan kohtuullisella tasolla. Ennen maailmanlaajuisia finanssikriisiä tehdys- sä kyselyssä Euroopassa vain tanskalaiset luottivat suomalaisia enemmän eläketurvaansa: 67 prosenttia suomalaisista sanoo suhtautuvansa luottavaisesti eläkelupaukseen, kun Euroopan unionin jäsenmaiden keskiarvo oli vain 42 prosenttia (Euroopan komissio 2007). Kahma ja Takala (2012) tutkivat suomalaisten luottamusta eläketurvaan kartoittamalla käsityksiä muun muassa eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuudesta, eläkevarojen hoitamisen ja eläkelupauksen luotettavuus-

14 Feldstein (1995) esittää arvion, että selitys eurooppalaisten laajamittaiseen yksityiseen säästämiseen kattavan julkisen eläkejärjestelmän ohella voi löytyä juuri luottamuksesta. Euroopassa on viimeisen sadan vuoden aikana ollut sotia, korkean inflaation aikoja ja poliittisesti epävarmoja aikoja, mikä heijastuu etenkin ikääntyneiden ja kyseiset kriisit eläneiden luottamukseen julkisen järjestelmän pysyvyydestä.

desta, eläkejärjestelmän muutoksista ja eläkeasioista päättämisestä. Eläkejärjestelmää piti oikeudenmukaisena reilu kolmannes vastaajista ja eläkevarojen hoitoa piti luotettavana noin 40 prosenttia vastaajista. Eläkelupaukseen, eli siihen, että luvatut eläkkeet pystytään tulevaisuudessa maksamaan, uskoi reilu kolmannes vastanneista.¹⁵ Tutkimuksen mukaan nuoret ikäluokat, korkeammin koulutetut, hyvätuloiset ja työssä käyvät suhtautuivat keskimääräistä luottavaisemmin eläkejärjestelmään.

Uudistusten tarpeellisuus on ollut viime aikoina paljon esillä mediassa. Kahman ja Takalan (2012) tutkimuksessa kävi ilmi, että 40 prosenttia vastaajista oli samaa mieltä väitteen kanssa, että eläkejärjestelmä muuttuu liian usein. Kaksi kolmesta oli sitä mieltä, että jatkuvat muutokset vähentävät luottamusta eläkejärjestelmään. Eläkejärjestelmän muutospaineita tarkasteltaessa kuitenkin vain vajaa viidennes suomalaisista haluaisi nostaa eläkeikää ja alle kymmenesosa suosittelee osa-aikaeläkkeen poistamista. Kolme neljästä oli sitä mieltä, että eläkkeitä pitäisi parantaa, vaikka se tarkoittaisi eläkemaksujen nousua. Myös Forman ym. (2007) tutkimuksessa havaittiin, että suomalaiset suhtautuvat kielteisesti eläkejärjestelmän yksityistämiseen, eläkkeiden tason pienentämiseen ja eläkeiän korottamiseen. Jos kuitenkin olisi pakko valita eläkeiän noston, eläkkeiden pienentämisen ja eläkemaksujen nostamisen väliltä jokin keino eläkejärjestelmän kestävyuden parantamiseksi, eniten kannatusta sai eläkeiän nosto.¹⁶

Eläkesäästöjen riittävyyden ja eläkejärjestelmään kohdistuvan luottamuksen välillä oleva yhteys korostuu maissa, joissa on laaja ja kattava lakisääteinen eläkejärjestelmä. Ilman lakisääteistä järjestelmää yksityinen säästäminen on tärkein eläkeikaan varautumisen keino. Kattavan lakisääteisen eläkejärjestelmän maissa laaja yksityinen säästäminen voi olla merkki siitä, että kuluttajat haluavat siirtää suuremman osan kulutuksestaan eläkevuosille kuin mitä eläkejärjestelmä tekee. Laajamittainen yksityinen säästäminen voi heijastella myös sitä, että kuluttajat eivät luota lakisääteisen eläkejärjestelmän kykyyn varmistaa kulutusmahdollisuuksia riittävässä määrin enää heidän eläkeikanaan ja kokevat tarpeelliseksi säästää omaa eläkeikaansa varten lakisääteisen eläkejärjestelmän rinnalla.

15 Tämä on samaa tasoa, kuin yhdysvaltalaisen luottamus järjestelmän kykyyn pitää sosiaaliturvan taso entisellään (Helman ym. 2012).

16 Vaihtoehtot oli määritelty kustannusneutraalisti. Vaihtoehtoina oli eläkeiän nosto kahdella vuodella, eläkkeiden pienentäminen 13 prosentilla ja eläkemaksujen nostaminen niin, että keskituloisilla nosto olisi keskimäärin sata euroa kuukaudessa (Forma ym. 2007).

3 Aineisto ja tutkimuksen kulku

Eläkeaikaa varten säästäminen on moniulotteinen kysymys, jota on syytä tarkastella säästämisen määrien lisäksi myös henkilöiden omien käsitysten näkökulmasta. Kansainvälisessä kirjallisuudessa on kiinnitetty paljon huomiota säästöjen riittävyyteen ja vapaaehtoiseen säästämiseen. Kuitenkin joissakin maissa, kuten Suomessa, on kattava lakisääteinen eläkejärjestelmä, joka vaikuttaa olennaisesti eläke-aikaan varautumisen tarpeeseen. Tällöin muita maita koskevat tulokset eläke-aikaan varautumisen riittävyydestä eivät ole suoraviivaisesti yleistettävissä maasta toiseen. Toisaalta kun eläkeajan toimeentulon perustuu pääasiallisesti lakisääteiseen eläkejärjestelmään, nousevat kysymykset eläkejärjestelmän kestävyyydestä tärkeään rooliin.

3.1 Tutkimusaineisto

Aineistona on Eläketurvakeskuksessa vuonna 2011 tehty eläketurvan luottamukseen liittyvä kyselytutkimus. Postikysely lähetettiin 5 000:lle yksinkertaisella satunnaisotannalla poimitulle 18–67-vuotiaalle suomalaiselle, pois lukien Ahvenanmaalla asuvat ja ne, joiden äidinkieli oli muu kuin suomi tai ruotsi. Yhden muistutuskierroksen jälkeen kyselyyn saatiin 2 495 vastausta, eli vastausprosentti oli 49,9. Vastaajissa naiset, ikääntyneet ja eläkkeellä olevat olivat yliedustettuina. Kadon korjaamiseksi analyysissä käytetään painotettua aineistoa. Painotettuna aineisto antaa edustavan kuvan kohderyhmästään.¹⁷

Kyselylomakkeessa tiedusteltiin vastaajien käsitystä eläkeasioiden tuntemisesta, taloudellisesta tilanteesta ja toimeentulosta, arviota eläkejärjestelmän tulevasta kehityksestä, mielipiteitä eläkejärjestelmästä, julkisista palveluista ja eläkekeitä hoitavista tahoista, sekä näkemyksiä luottamuksesta ja taloudellisesta varautumisesta eläke-aikaan. Vastauksiin on liitetty tietoja Eläketurvakeskuksen rekistereistä, muun muassa ikä, sukupuoli sekä eläke- ja ansiotiedot.

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat taloudellista varautumista koskevat kysymykset. Kyselyssä tiedusteltiin, onko vastaaja säästänyt tai säästääkö parhaillaan erityisesti eläkeaikaa varten. Kysymyksen muotoilun seurauk-

17 Poimintahetkellä otos edusti 18–67-vuotiaita. Vastausajankohdan ja otoksen poimintahetken välisen aikavälin seurauksena vastaajat olivat 19–69-vuotiaita. Tarkempi kuvaus aineistosta ja sen painotuksesta on esitelty Kahman ja Takalan (2012) raportissa.

sena tulokset voivat poiketa muissa tutkimuksissa raportoiduista säästämisasteista, sillä useissa muissa tutkimuksissa säästämisasteet viittaavat vain kyselyhetken säästämiseen, eivätkä erottele säästämisen kohdetta. Säästämistä käsittelevän kysymyksen yhteydessä esitettiin esimerkkeinä yksityinen eläkevakuutus, talletukset, pitkäaikaissäästötili, osakkeet, rahastot ja sijoitusasunto. Tavoitteena oli, ettei vastaaja tarkoittaisi eläkeikaa varten säästämällä lakisäästeistä eläkejärjestelmää. Niiltä, jotka eivät säästä tai ole säästäneet, kysyttiin lisäksi syitä tähän. Kahdeksan valmiin vaihtoehdon lisäksi valittavana oli "Muu, mikä" -vaihtoehto. Lisäksi tiedusteltiin vastaajien omaa arviota siitä, kuinka merkittäväksi he arvioivat omien säästöjen ja varallisuuden osuuden eläkeaikaisesta toimeentulostaan.

Tuloja koskevat tiedot kattavat tässä tutkimuksessa eläkkeet sekä eläkettä kartuttavat ansiotulot.¹⁸ Tarkastelussa käytetään kyselyvuoden (2010) lopun tulotietoja. Tulokäsité jää todellisia tuloja suppeammaksi, sillä esimerkiksi erilaiset työttömyyteen, opintoihin ja vanhempainvapaisiin liittyvät etuudet ja muut tulonsiirrot jäävät tulokäsitteen ulkopuolelle. Tulokäsitteeseen ei myöskään sisälly tietoja pääomatuloista tai varallisuudesta. Näistä syistä käytetty tulokäsité aliarvioi tuloja todelliseen tilanteeseen verrattuna. Myöskään verotuksen ja tulonsiirtojen vaikutusta ei huomioida. Objektiivisen tuloja mittaavan muuttujan lisäksi tarkastellaan kuluttajien omia käsityksiä heidän nykyisestä ja eläkeaikaisesta taloudellisesta tilanteestaan. Tämän hetkistä taloudellista tilannetta selitetään subjektiivisella käsityksellä siitä, miten hankalaa tai helppoa menojen kattaminen nykyisillä tuloilla on. Odotuksiin tulevasta taloudellisesta tilanteesta pureudutaan eläke aikaista toimeentuloa koskevan kysymyksen avulla.

Kyselyssä tiedusteltiin vastaajien käsitystä siitä, miten hyvin he arvioivat tuntevansa kansaneläke- ja työeläkejärjestelmää. Tietämystä koskeva tieto on siten subjektiivinen, vastaajan oma käsitys. Sen sijaan objektiivista, eläkkeeseen tai säästämiseen liittyvää osaamista kyselyssä ei kartoitettu. Subjektiivisen omaa osaamista koskevan käsityksen voi kuitenkin olettaa antavan oikeansuuntaisen kuvan vastaajan todellisesta tilanteesta.¹⁹

18 Tulot on muodostettu Eläketurvakeskuksen ansaintarekisterin sekä ETK–Kela-yhteistilastorekisterin pohjalta. Rekisteristä saadaan eläkettä kartuttaneiden ansioiden ja työ- ja palveluajan perusteella kuukausiansiot. Lisäksi on huomioitu saadut eläketulot. Jos henkilöllä on sekä työ- että eläketuloja, nämä tulot on laskettu yhteen. Eläketieto kattaa oman työeläkkeen lisäksi myös Kelan eläkkeen ja mahdollisen perhe-eläkkeen.

19 Esimerkiksi Lusardi ja Mitchell (2009) ovat tarkastelleet henkilöiden omien arvioiden ja objektiivisten mittareiden yhteyttä taloudellisen lukutaidon mittaamisessa. Heidän tutkimuksessaan subjektiivisen ja objektiivisen mittaustuloksen välillä on voimakas positiivinen korrelaatio. Guiso ja Jappelli (2008) saavat tuloksen, jonka mukaan yhteys itsearvioidun ja objektiivisesti mitatun talousasioden tietämyksen mukaan on yhteydessä mutta vain heikosti.

Eläkejärjestelmään kohdistuvaa luottamusta mitataan tässä kahden eläkelupausta koskevan kysymyksen avulla. Toinen koskee tulevien eläkkeiden tasoa, ja toinen sitä, että luvatut eläkkeet pystytään tulevaisuudessa maksamaan. Kahma ja Takala (2012) ovat tarkastelleet yksityiskohtaisesti suomalaisten luottamusta eläkejärjestelmään myös muiden kuin tässä käytettyjen luottamusta mittaavien piirteiden osalta.

3.2 Tutkimuskysymykset

Suomalaisten pääasiallinen eläkeajan tulonlähde on kansaneläke ja/tai lakisääteinen työeläke.²⁰ Lähes kaikki suomalaiset varautuvatkin eläkeikaan lakisääteisen eläkejärjestelmän kautta. Ansiotyössä olevat ja yrittäjät kartuttavat ansioihin suhteutettua työeläkettä. Työeläkettä karttuu myös palkattomilta ajoilta, kuten työttömyysjaksoilta, lastenhoitoon liittyviltä vapailta ja opiskelusta. Työeläkejärjestelmä on kattava, eikä siinä ole yksityisiin eläkesäästöohjelmiin kannustavaa ylärajaa eläkemaksujen tai eläke-etuuden suhteen.

Tässä tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan vapaaehtoista, lakisääteisen eläkejärjestelmän lisäksi tapahtuvaa säästämistä. Aluksi tarkastellaan säästämisen yleisyyttä ja sen jakaumaa muun muassa iän, sukupuolen, koulutuksen ja pääasiallisen toiminnan suhteen. Säästävätkö kaikki suomalaiset eläkeikää varten, vai painottuuko säästäminen pelkästään taloudelliselta tilanteeltaan parhaimmassa asemassa olevien ryhmään? Säästämisen yleisyyden lisäksi pyritään selvittämään, kuinka tärkeäksi osaksi eläkeajan toimeentuloa omat säästöt ja varallisuus koetaan.

Aikaisemman eläkesäästämistä käsittelevän kirjallisuuden valossa yhteys säästämisen, eläkejärjestelmää koskevan luottamuksen sekä eläkejärjestelmän liittyvän tietämyksen välillä on erityisen kiinnostava. Onko suomalaisten joukossa havaittavissa merkkejä siitä, että eläkeikaan varautuminen on yleisempää niiden kohdalla, jotka suhtautuvat epäilevästi lakisääteiseen eläkejärjestelmään? Myöskään eläkejärjestelmää koskevan tietämyksen vaikutuksen suunta ei ole itsestään selvä. Ovatko hyvin järjestelmää tuntevat epäluuloisempia eläkejärjestelmän tulevaisuuteen ja siksi säästävät useammin? Vai onko hyvä järjestelmän tunteminen yhteydessä korkeampaan luottamukseen lakisääteistä järjestelmää kohtaan ja siten pienentämässä käsitystä yksityisen varautumisen tarpeellisuudesta?

²⁰ Rantala ja Suoniemi (2011) ovat tarkastelleet eläkkeelle siirtyneiden tulojen rakennetta. Kotitalouskohtaisesti tarkasteltuna eläketulojen lisäksi myös puolison tulot ovat merkittävä eläkeajan tulonlähde.

Kyselyn avulla voidaan myös selvittää, miksi vastaajat eivät ole säästäneet eläkeikää varten. Kuinka yleistä on, etteivät he ole voineet säästää taloudellisista syistä, vaikka olisivat ehkä halunneetkin? Säästäminen tarkoittaa aina jossain määrin nykykulutuksesta luopumista. Psykologisen taloustieteen esittämien tulosten valossa säästäminen ja siitä seuraava nykykulutuksesta tinkiminen ei ehkä olekaan aina niin mieleinen ja helppo vaihtoehto. Mielenkiintoista on selvittää, onko suomalaisten vastauksissa nähtävissä tukea kirjallisuuden löydöksille siitä, että säästäminen voi joidenkin kohdalla jäädä toivottua alhaisemmaksi liiallisen nykyhetken kulutuksen painotuksen vuoksi. Kolmantena ryhmänä syitä olla säästämättä tarkastellaan vaihtoehtoja, joiden mukaan henkilö uskoo tulevaisuudessa eläkeaikanaan toimeen ilman säästämistä. On mielenkiintoista tutkia, onko lakisääteisen eläkejärjestelmän tunteminen ja siihen liittyvä luottamus yhteydessä tähän uskomukseen.

Säästämis päätöksen taustatekijät eivät ole toisistaan riippumattomia. Siksi on tärkeää yhdistää taustatekijät samaan malliin, jossa voidaan tarkastella niiden yhtäaikaista vaikutusta. Erityisen mielenkiinnon kohteena on taloudellisen tilanteen sekä eläkejärjestelmän tuntemisen ja luottamuksen vaikutus säästämis päätökseen.

4 Säästäminen eläkeaikaa varten Suomessa

Lähes kaikki suomalaiset varautuvat eläke aikaan lakisääteisen eläkejärjestelmän kautta. Lakisääteisen eläkejärjestelmän kautta tapahtuva eläke aikaa varten säästäminen voi kuitenkin jäädä helposti huomiotta. Vakuutuksen hankkiminen ja eläkemaksujen kerääminen ovat työnantajan vastuulla. Eläkemaksut jakautuvat työnantajan ja työntekijän maksettavaksi. Vuonna 2012 työeläkevakuutusmaksu on keskimäärin 22,8 prosenttia palkasta. Työnantaja maksaa suurimman osan työeläkemaksusta, keskimäärin 17,35 prosenttia. Työntekijän osuus pidätetään suoraan palkasta. Alle 53-vuotiaan työntekijän maksu on 5,15 prosenttia ja 53 vuotta täyttäneille 6,5 prosenttia.

Myös yrittäjät kuuluvat lakisääteisen eläkejärjestelmän piiriin. Yrittäjätulojen ylittäessä vuosittain määritellyn rajan²¹ he ovat velvollisia ottamaan YEL-eläkevakuutuksen. Yrittäjät vastaavat itse koko työeläkemaksusta, joten heidän kohdallaan eläkevakuutukseen menevät summat ovat vakuutuksenottajan näkökulmasta selvemmin havaittavissa kuin työntekijöillä. Yrittäjien työeläkevakuutusmaksu on 22,5 prosenttia vahvistetusta työtulosta. Maatalousyrittäjillä eläkevakuutusmaksu vaihtelee iän ja työtulon mukaan 11,025 ja 23,85 prosentin välillä.

Yrittäjien lakisääteinen eläkevakuutus eroaa jonkin verran palkansaajien vakuutuksesta. Yrittäjä voi itse määrittää työtulonsa tiettyjen rajojen puitteissa riippumatta verotuksessa vahvistetuista toteutuneista työtuloista. Siten yrittäjillä on mahdollisuus vaikuttaa itse eläkemaksun ja siten myös tulevan työeläkkeen ja eläkemaksuun sidottujen sosiaalietuuksien määrään.²² Toisin kuin palkansaajien kohdalla, yrittäjille on määritelty yläraja työtuloille, jotka enintään huomioidaan eläkkeen kerryttämisessä.²³ Yrittäjien varautumista tarkasteltaessa säästämis päätösten taustalla vaikuttavat tekijät ovatkin paremmin vertailukelpoisia muun muassa amerikkalaisiin tutkimuksiin, joissa keskitytään vapaaehtoi siin eläkesäästö ohjelmiin.

Lakisääteisen eläkejärjestelmän ohella tapahtuva yksityinen varautuminen on lisääntynyt Suomessa. Tilastokeskuksen varallisuustutkimuksen mukaan koti-

21 Vuonna 2012 työtulon alaraja oli 7 105,84 euroa. Lisäksi vakuuttamisvelvollisuuden ehtona on, että yrittäjä asuu Suomessa, työskentelee yrityksessään, on iältään 18–67-vuotias ja yritystoiminta on jatkunut vähintään neljä kuukautta.

22 Yrittäjien on todettu ottavan usein tuloihinsa nähden alimitoitettun eläkevakuutuksen, jolloin myös heidän lakisääteinen eläketurvansa ja siihen sidotut sosiaalietuudet jäävät jälkeen palkansaajien tasosta (Hyrkkänen 2009).

23 Vuonna 2012 työeläkettä kerryttävän YEL-työtulon yläraja 161 375 euroa.

talouksilla oli eläkevakuutussäästöjä vuonna 1994 keskimäärin 210 euroa kotitaloutta kohden. Vuonna 2004 keskimääräinen eläkevakuutussäästö oli jo 2 020 euroa ja vuonna 2009 vastaava luku oli 2 800 euroa kotitaloutta kohden. Myös muissa arvopapereissa ja talletuksissa oleva keskimääräinen varallisuus on samana aikana kasvanut selvästi (Tilastokeskus 2011). Huhtikuusta 2010 asti eläkesäästöjä on voitu ohjata verotuetusti pitkäaikaissäästötileille (PS-tilit). Myös näiden suosio on noussut vähitellen: ensimmäisen vuoden aikana solmittiin lähes 9 900 uutta PS-sopimusta, ja vuoden 2011 lopussa voimassa oli reilut 18 600 säästösopimusta, joiden säästövarojen arvo oli noin 24 miljoonaa euroa.

Suomalaisten säästämisaikomukset ovat pysyneet korkealla tasolla viime vuosina. Tilastokeskuksen vuoden 2012 lokakuun Kuluttajabarometrin mukaan lähes 77 prosenttia suomalaisista kotitalouksista ilmoitti hyvin tai melko todennäköisesti aikovansa säästää seuraavan vuoden aikana (Tilastokeskus 2012). Vastaajista lähes 42 prosenttia ilmoitti säästämisen syyksi vanhuusaikaan varautumisen. Yleisin kohde säästämisaikeille oli pahan päivän varalle säästäminen, minkä 74 prosenttia säästämisaikeissa olevista kotitalouksista ilmoitti säästämisen käyttötarkoitukseksi. Myös matkustaminen tai lomanvietto (49 prosenttia) ja asunto- tai muun velan hoito (47 prosenttia) olivat vanhuuden varalle säästämistä yleisempiä säästökohteita.

4.1 Eläkeikaan varautumisen yleisyys

Tutkimuksessa käytetyn aineiston perusteella 61 prosenttia vastanneista ei ole säästänyt eläkeikää varten. Noin kaksi viidestä (39 prosenttia) kertoo varautuneensa eläkeikaan myös yksityisillä säästöillä. Säästäneiden osuus tässä tutkimuksessa oli hieman korkeampi kuin Tilastokeskuksen Kuluttajabarometrissa, jonka mukaan kaikista kotitalouksista vanhuutta varten säästämistä suunnittelevien osuus luottamuskyselyn tekohetkellä keväällä 2012 oli 35 prosenttia (Tilastokeskus 2010). Eroa voi selittää se, että Kuluttajabarometrissa tiedustellaan kotitalouksien tulevaisuuteen sijoitettavia aikomuksia. Luottamuskyselyssä säästämistä koskevaan kysymykseen sisältyi nykyhetken säästämisen lisäksi mahdollisuus, että henkilö on joskus aikaisemmin säästänyt eläkeikää varten.

Säästämisen yleisyys eläkeikää varten vaihtelee iän, koulutusasteen ja pääasiallisen toiminnan mukaan (taulukko 1). Sen sijaan sukupuolten välillä ei ole eroa varautumisessa eläkeikaan. Säästäminen on yhtä yleistä sekä miesten että naisten joukossa. Pitkäaikaiset säästämistavoitteet ja -päätökset voidaan tehdä kotitaloustasolla, jolloin vastaajan sukupuoli ei muodosta eroa tulokseen. Sukupuolten välil-

le ei kuitenkaan muodostu merkitsevää eroa edes silloin, kun tarkastellaan yhden aikuisen kotitalouksia erillään useamman aikuisen muodostamista kotitalouksista.

Eläkeaikaan varautuminen on yleisintä 35–44-vuotiaiden ryhmässä, joista lähes puolet säästää tai on säästänyt eläkeikää varten. Myös 55–64- ja 65–69-vuotiaiden ryhmässä eläkeaikaan varautuminen säästämällä on keskimääräistä korkeammalla tasolla. Nuoremmissa ikäluokissa sen sijaan varautuminen eläkeaikaan on keskimääräistä harvinaisempaa. Nuorten kohdalla opiskelu, vielä vakiintumaton työura ja muiden suurten hankintojen ajoittuminen samaan ajankohtaan heikentävät säästämismahdollisuuksia. Myös eläkeiän kaukaisuus vaikeuttaa säästämistarpeiden arviointia eikä varautuminen eläkeaikaan tunnu välttämättä vielä ajankohtaiselta. Kuitenkin 25–34-vuotiaista kyselyyn vastanneista lähes kolmannes ja 19–24-vuotiaistakin lähes joka kuudes on jo varautunut eläkeikää varten.

Ikäluokkakokohtaiset tulokset säästämisestä eivät tue elinkaarimallia, jonka mukaan vasta työikäisenä säästetään ja työuran jälkeen kulutetaan säästöjä. Suomessa säästämisen jatkuminen myös vanhemmalla iällä on yleistä.²⁴ Kysymyksen muotoilu sisälsi sen hetkisen säästämisen lisäksi myös aiemman varautumisen eläkeikää varten. Siksi ei ole yllättävää, että vanhemmissa ikäluokissa, myös jo vanhuuseläkeiässä olevien joukossa, varautuminen eläkeikää varten osoittautuu yleiseksi.

Mitä korkeampi koulutus vastaajalla on, sitä todennäköisemmin hän on säästänyt eläkeikää varten. Perusasteen koulutuksen käyneistä 30 prosenttia ja keskiasteen suorittaneista noin 35 prosenttia säästää tai on säästänyt eläkeikää varten. Alemman ja ylemmän korkea-asteen suorittaneista eläkeikää varten säästäneitä oli noin puolet.

Pääasiallisen toiminnan mukaan tarkasteltuna erityisesti yrittäjät erottuivat muista ryhmistä, heistä peräti 70 prosenttia on säästänyt tai säästää eläkeikää varten. Toiseksi yleisintä eläkeaikaan varautuminen on palkansaaajien²⁵ joukossa. Heistä 41 prosenttia ilmoitti varautuneensa eläkeaikaan. Eläkeläisistä vain hie- man palkansaaajia pienempi osuus, 38 prosenttia, oli säästänyt tai säästää edelleen eläkeikää varten. Eläkeläisten joukossa varautuminen eläkeaikaan oli yhtä yleistä kuin suomalaisten keskuudessa keskimäärin. Heidän kohdallaan kysymyksen muotoilu, joka sisällyttää vastaukseen myös aikaisemman varautumisen, selittää todennäköisesti ainakin osan tästä.

24 Vastaavan tuloksen saa myös Riihelä (2006).

25 Työlliset on tässä tutkimuksessa jaettu kahteen ryhmään. Palkansaaajiksi on määritelty ne, jotka ovat kyselyssä ilmoittaneet pääasialliseksi toiminnakseen olevansa palkansaaaja ja käyvän- sä koko-aikatyössä, osa-aikaisessa työssä tai olevansa osa-aika-eläkkeellä. Yrittäjät on huomioitu omana luokkana.

Taulukko 1.

Säästäminen eläkeikaa varten sukupuolen, iän, koulutuksen ja pääasiallisen toiminnan mukaan, %. (Sulkeissa tilastollista merkitsevyyttä kuvaavat p-arvot.)

	Kyllä	Ei	Yhteensä	Lkm
Kaikki	38,9	61,1	100,0	2 453
Sukupuoli				
Mies	39,4	60,6	100,0	1 212
Nainen	38,4	61,6	100,0	1 241
(p=0,6194)				
Ikä				
19–24	15,9	84,1	100,0	241
25–34	31,1	68,9	100,0	466
35–44	49,3	50,7	100,0	458
45–54	39,5	60,5	100,0	513
55–64	43,1	56,9	100,0	588
65–69	47,1	52,9	100,0	187
(p<0,0001)				
Koulutus				
Perusaste	30,5	69,5	100,0	362
Keskiaste	34,8	65,2	100,0	1 065
Alempi korkea-aste	45,7	54,3	100,0	674
Ylempi korkea-aste	49,5	50,5	100,0	312
Ei tiedossa	23,8	76,2	100,0	40
(p<0,0001)				
Pääasiallinen toiminta				
Palkansaaajat	41,0	59,0	100,0	1 322
Opiskelijat	15,2	84,8	100,0	185
Yrittäjät	70,1	29,9	100,0	195
Eläkeläiset	37,8	62,2	100,0	373
Työttömät	23,4	76,6	100,0	186
Muut	32,4	67,6	100,0	192
(p<0,0001)				

Harvinaisinta varautuminen eläkeikaan on opiskelijoiden joukossa, heistä vajaa kuudennes on säästänyt tai säästää eläkeikaa varten. Tätä selittää muun muassa opiskelijoiden painottuminen nuorimpiin ikäryhmiin ja alhaisimpiin tuloluokkiin. Säästäminen on keskimääräistä harvinaisempaa myös työttömien ja ryhmän "Muut" joukossa. Työttömistä neljännes oli varautunut eläkeikaan säästämällä. Myös ryhmässä "Muut", johon kuuluvat muun muassa varusmiehet, perhevapaalla olevat ja pitkäaikaisen sairauden takia pois työelämästä olevat, säästäminen oli keskimääräistä harvinaisempaa, mutta heistäkin miltei kolmannes säästää tai on aikaisemmin säästänyt eläkeikaa varten. Myös näissä ryhmissä nuorten ja alhaisempiin tuloluokkiin kuuluvien osuus on painottunut, mikä osaltaan selittää vähäistä eläkeikaan varautumista.

Taloudellinen tilanne on luonnollisesti merkittävässä roolissa säästämispäätösten yhteydessä. Säästämistä kuitenkin tapahtuu myös tiukassa taloudellisessa tilanteessa. Eläkeikaan varautuminen voidaan kokea tärkeäksi, vaikka juuri sillä hetkellä talouden menojen kattaminen olisi haasteellista.

Tuloluokittain tarkasteltuna säästäminen oli sitä yleisempää, mitä korkeampaan tuloluokkaan henkilö sijoittuu (taulukko 2). Alimmassa tuloviidenneksessä noin 30 prosenttia ilmoittaa säästävänsä parhaillaan tai säästäneensä aiemmin eläkeikaa varten. Säästämisen yleisyys kasvaa 3–5 prosenttiyksiköllä per tuloviidenneksen neljanteen tuloluokkaan asti. Sen sijaan ylimmässä tuloviidenneksessä eläkeikaan varautuneiden osuus on selvästi korkeampi, heistä 56 prosenttia säästää tai on säästänyt eläkeikaa varten.

Odotetusti myös subjektiivinen käsitys toimeentulosta oli selvästi yhteydessä säästämisen yleisyyteen. Kuitenkin myös erittäin hankalaksi tai hankalaksi menojen kattamisen kokevista viidenneksen ilmoitti varautuneensa eläkeikaa varten säästämällä. Sen sijaan helpoksi tai melko helpoksi menojen kattamisen kokevista 57 prosenttia säästi tai oli aiemmin säästänyt eläkeikaa varten.

Taulukko 2.

Säästäminen eläkeikaa varten tulojen ja subjektiivisen toimeentulokäsityksen mukaan, %. (Sulkeissa tilastollista merkitsevyyttä kuvaavat p-arvot.)

	Kyllä	Ei	Yhteensä	Lkm
Tuloviidennekset 2010*)				
I	29,3	70,7	100,0	482
II	34,8	65,2	100,0	412
III	37,6	62,4	100,0	433
IV	41,9	58,1	100,0	429
V	56,0	44,0	100,0	426
Tieto puuttuu ($p < 0,0001$)	32,5	67,5	100,0	271
Subjektiivinen käsitys toimeentulosta: menojen kattaminen				
Erittäin hankalaa tai hankalaa	18,5	81,5	100,0	361
Melko hankalaa	28,3	71,7	100,0	588
Melko helppoa	43,7	56,3	100,0	870
Helppoa tai erittäin helppoa	57,2	42,8	100,0	567
Ei osaa sanoa ($p < 0,0001$)	24,2	75,8	100,0	59

*) Tuloviidennekset on laskettu aineistossa saatavilla olevista tuloista eli eläkettä kerryttävistä ansiotuloista ja eläketuloista. Tulotieto puuttuu osalta henkilöistä. Nämä puuttuvat tiedot ovat jakaantuneet melko tasaisesti taustamuuttujien suhteen. Jonkin verran painotusta on havaittavissa 55–64-vuotiaiden ikäluokkaan sekä työttömien ja yrittäjien joukkoon.

4.2 Eläkeajan toimeentulo ja omien säästöjen merkitys

Käsitys omasta eläkeaikaisesta toimeentulosta muodostuu pääasiassa lakisääteisen eläketurvan ja henkilön omien säästöjen ja varallisuuden pohjalta. Tämän tutkimuksen mukaan hyväksi eläkeaikaisen toimeentulonsa uskaltautuu arvioimaan vain kolme prosenttia vastaajista (taulukko 3). Melko hyväksi eläkeajan toimeentulon arvioi 14 prosenttia. Selvästi yleisintä oli arvioida eläkeajan toimeentulo kohtalaiseksi. Tähän päätyi 45 prosenttia vastaajista. Myös pessimistisemmät näkemykset olivat yleisiä, viidennes arvioi eläkeaikaisen toimeentulon melko huonoksi ja joka kymmenes huonoksi.

Käsitys omasta eläkeajan toimeentulosta oli odotetusti keskimääräistä optimisempi niiden joukossa, jotka ovat säästäneet eläkeaikaa varten. Eläkeikaan säästämällä varautuneista neljännes arvioi tulevansa eläkeaikana toimeen vähintään melko hyvin. Säästämättä jättäneistä näin arvioi vain 12 prosenttia. Melko huonoksi tai huonoksi eläkeaikaisen toimeentulonsa arvioi 22 prosenttia niistä, jotka olivat säästäneet eläkeaikaa varten ja 37 prosenttia niistä, jotka eivät säästäneet.

Taulukko 3.

Arvio taloudellisesta toimeentulosta eläkeaikana, %. (Tilastollinen merkitsevyys $p < 0,0001$.)

Arvio omasta taloudellisesta toimeentulosta eläkeaikana	Ovat säästäneet	Eivät ole säästäneet	Kaikki
Hyvä	5,1	2,1	3,2
Melko hyvä	19,9	9,9	13,8
Kohtalainen	49,3	42,4	45,1
Melko huono	14,9	24,7	20,9
Huono	7,4	12,2	10,3
Ei osaa sanoa	3,4	8,7	6,6
Yhteensä	100,0	100,0	100,0
Lkm	951	1 491	2 442

Yli viidennes säästäneistäkin arvioi eläkeaikaisen toimeentulonsa jäävän huonoksi tai melko huonoksi. Tämä antaa viitteitä siitä, että ainakin osalla eläkeikaan varautumisen taso jää alhaisemmaksi kuin henkilö itse toivoisi – säästämisestä huolimatta.

Aineiston säästämistä koskeva tieto koskee ainoastaan sitä, onko henkilö nyt tai joskus aiemmin säästänyt eläkeaikaa varten. Eläkeikaan säästämisen yleisyys ei vielä kerro, kuinka suuri merkitys säästämisellä on eläkeajan toimeentulon kokonaisuudessa. Säästämisen määrään ei ole kyselyssä otettu kantaa. Euromääräisesti mitattuna säästöjen merkityksen arviointi olisikin vaikeaa henkilöiden erilaisen elinkaaren vaiheen, erilaisen lakisääteisen eläkkeen takaaman toimeentulon ja erilaisten tarpeiden ja varallisuustilanteen seurauksena.

Omien säästöjen ja varallisuuden merkitys eläkeajan toimeentulossa on suhteellinen mittari. Merkitys voi jäädä pieneksi kahdesta syystä. Jos henkilöllä on säästöihin ja varallisuuteen verrattuna huomattava lakisääteinen eläke, omien

säästöjen merkitys jää alhaiseksi. Toisaalta alhaisemmaksi jäävän lakisääteisen eläkkeen rinnalla pienemmätkin säästöt ja varallisuus voivat olla suhteessa tärkeä osa eläkeajan toimeentuloa. Säästämisen tärkeyttä toimeentulon osana voidaan lähestyä vastaajien eläkeajan toimeentuloon liittyvien näkemysten ja omien säästöjensä ja varallisuutensa merkitystä koskevan kysymyksen avulla.

Käsitys omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä eläkeajan toimeentulon kokonaisuudessa on huomattavalla osalla suomalaisista alhaisella tasolla. Noin puolet vastaajista arvioi oman varautumisen merkityksen eläkeajan toimeentuloon erittäin pieneksi tai pieneksi (taulukko 4). Kohtalaisena omien säästöjen ja varallisuuden osuutta eläkeajan toimeentulossa pitää 29 prosenttia vastaajista. Vain joka kymmenes uskoo omien säästöjen ja varallisuuden olevan merkittävässä roolissa eläkeajan toimeentulossaan. Melko suuri osuus, lähes 9 prosenttia, ei osaa arvioida omien säästöjen ja varallisuuden merkitystä eläkeikansa toimeentuloon.

Taulukko 4.

Käsitys omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä osana eläkeajan toimeentuloa, %.

Käsitys omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä eläkeajan toimeentulossa	
Erittäin pieni	21,1
Pieni	30,5
Kohtalainen	29,2
Merkittävä	10,4
Ei osaa sanoa	8,8
Yhteensä	100,0
Lkm	2 408

Taulukon 4 luvuissa ovat mukana ne, jotka ovat jo aloittaneet varautumisen eläke-aikaan säästämällä, niitä, jotka suunnittelevat säästävänsä myöhemmin, sekä niitä, jotka eivät ehkä aiokaan säästää. Kun tarkastellaan vastaajia, jotka ovat säästäneet eläkeikaa varten, säästöjen merkitys kasvaa (kuvio 1). Omien säästöjen ja varallisuuden merkittäväksi eläkeajan toimeentulon osaksi kokevien osuus säästäneiden joukossa on 16 prosenttia. Kohtalaiseksi säästöjen merkityksen arvioi 38 prosenttia säästäneistä. Kuitenkin 11 prosenttia niistä, jotka ovat varautuneet

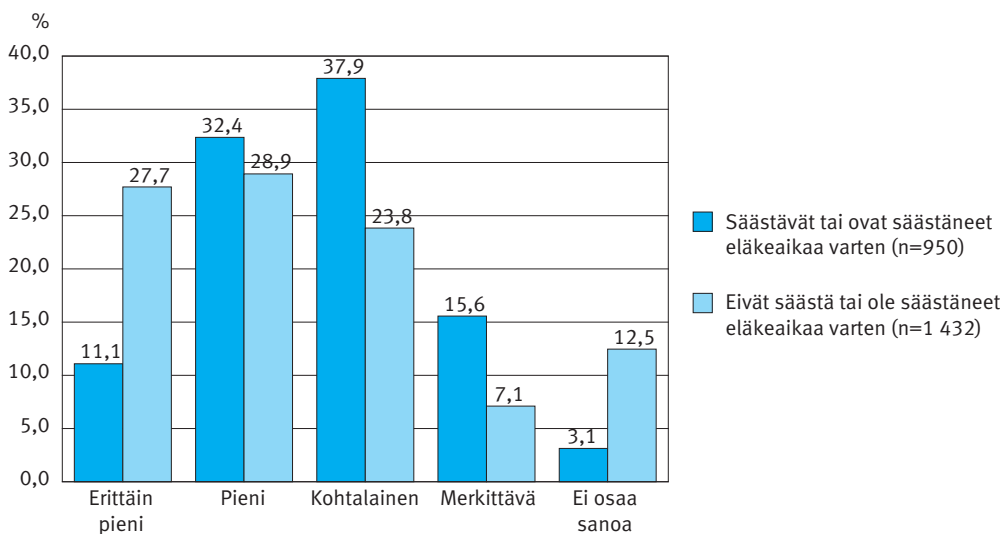
eläkeikaan säästämällä, pitää omien säästöjensä merkitystä erittäin pienenä. Kolmannes säästäneistä arvioi säästöjensä merkityksen pieneksi.

Niiden joukossa, jotka eivät olleet säästäneet eläkeikaa varten, omien säästöjen ja varallisuuden merkitys oli selvästi harvemmin merkittävä kuin säästäneiden joukossa. Säästämättä jättäneistäkin osa uskoo omien säästöjen ja varallisuuden muodostavan merkittävän osan eläkeajan toimeentulosta. Säästämistä vasta suunnittelevista tai sitä tarpeettomana pitävistä seitsemän prosenttia näki omien säästöjen ja varallisuuden merkittäväksi ja 24 prosenttia kohtalaiseksi osaksi eläkeajan toimeentuloaan.

Kuvio 1.

Käsitys omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä eläkeajan toimeentulossa.

(Tilastollinen merkitsevyys $p < 0,0001$.)

Se, että eläkeikaa varten säästäneistä lähes puolet arvioi säästöjensä merkityksen pieneksi tai erittäin pieneksi viittaa siihen, että eläkeikaa varten säästetään myös pieniä summia. Pieneksi omien säästöjen ja varallisuuden merkityksen arvioivissa voi olla henkilöitä, joilla ei ole ollut mahdollisuutta säästää haluamassaan määrin esimerkiksi taloudellisista syistä. Taustalla voi olla myös ajatus siitä, että säästöt on tehty pahaa päivää tai perintöä ajatellen, eikä niinkään eläkeajan toimeentulon tueksi.

Yhdistämällä samaan taulukkoon käsitykset eläkeaikaisesta toimeentulosta ja omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä saadaan viitteitä siitä, ovatko toimeentulokäsityksen taustalla omat säästöt ja varallisuus, vai painottuuko käsitys tulevasta eläkeajan toimeentulosta johonkin muuhun (esimerkiksi lakisääteiseen eläkejärjestelmään ja julkisiin palveluihin). Jos omien säästöjen ja varallisuuden merkityksen pieneksi arvioineiden joukossa on paljon eläkeaikaisen toimeentulon hyväksi arvioivia, antaa se viitteitä siitä, että lakisääteisen eläkejärjestelmän uskotaan tarjoavan hyvän eläkeajan toimeentulon. Jos taas eläkeajan toimeentulon hyväksi arvioivissa on pääasiassa niitä, jotka pitävät omien säästöjen ja varallisuuden merkitystä suurena, voidaan tämä tulkita merkiksi siitä, että toimeentulokäsityksen taustalla ovat pääasiassa omat säästöt ja varallisuus.

Vajaa kolmannes (29 prosenttia) eläkeaikaisen toimeentulonsa hyväksi tai melko hyväksi arvioivista pitää oman säästämisen ja varallisuuden roolia merkittävänä osana eläkeajan toimeentuloa (taulukko 5). Kohtalaiseksi omien säästöjen ja varallisuuden merkityksen arvioi puolet. Sen sijaan pieneksi tai erittäin pieneksi omien säästöjen merkityksen arvioi vain noin viidennes niistä, jotka uskovat tulevansa eläkeaikanaan toimeen vähintään melko hyvin. Toisin sanoen neljälle viidestä hyväksi tai melko hyväksi eläkeaikaisen toimeentulonsa arvioivista omien säästöjen merkitys on vähintään kohtalainen.

Taulukko 5.

Käsitykset omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä ja eläkeaikaisesta toimeentulosta eläkeikaa varten säästäneiden joukossa, %. (Tilastollinen merkitsevyys $p < 0,0001$.)

Käsitys toimeentulosta eläkeaikana	Kaikki	Käsitys omien säästöjen ja varallisuuden osuudesta eläkeaikaisessa toimeentulossa					
		Erittäin pieni	Pieni	Kohtalainen	Merkittävä	Yht.	Lkm
Hyvä / melko hyvä	25,2	5,1	15,6	50,6	28,7	100,0	232
Kohtalainen	49,8	8,5	36,7	42,6	12,2	100,0	458
Melko huono / huono	22,3	25,0	46,9	18,0	10,1	100,0	206
Ei osaa sanoa	2,7	11,0	26,7	42,5	19,8	100,0	25
Yhteensä	100,0	11,4	33,4	39,1	16,1	100,0	
Lkm	921	103	301	350	143	896	

Eläkeaikaan varautumisesta huolimatta eläkeaikaisen toimeentulonsa huonoksi tai melko huonoksi arvioi joka neljäs. Tässä ryhmässä käsitykset omien säästöjen ja varallisuuden merkityksestä jäivät erittäin pieneksi tai pieneksi kolmella neljänneksellä. Kuitenkin 18 prosenttia pitää omien säästöjensä ja varallisuutensa merkitystä eläkeajan toimeentulossa kohtalaisena ja 10 prosenttia merkittävä-²⁶ nä. Jälkimmäisessä ryhmässä on todennäköisesti henkilöitä, joiden lakisääteinen eläke ei ole kovin suuri ja jotka ovat pystyneet tai olettavat tulevaisuudessa pystyvänsä säästämään jonkin verran, muttei niin paljoa, että se riittäisi nostamaan heidän käsitystään eläkeajan toimeentulosta.

26 Vaikka tarkasteltaisiin koko aineistoa, mukana myös ne, jotka eivät ole säästäneet erityisesti eläkeikää varten, jakauma tasoittuu vain jonkin verran. Hyväksi tai melko hyväksi eläkeajan toimeentulonsa arvioivista kolme neljästä pitää omien säästöjen ja varallisuuden merkitystä vähintään kohtalaisena. Huonoksi tai melko huonoksi eläkeajan toimeentulon arvioineista noin kolmelle neljästä omien säästöjen ja varallisuuden merkitys jää pieneksi tai erittäin pieneksi.

5 Eläkejärjestelmän tunteminen ja siihen liittyvä luottamus säästämiss päätöksen taustalla

Aiemmissa kansainvälisissä eläkeikaan varautumista käsittelevissä tutkimuksissa tiedolla on todettu olevan merkityksellinen rooli eläkeikaan varautumisen suunnittelussa ja toteutuksessa.²⁷ Säästämiss päätöksen yhteydessä tarvitaan arvioita monista epävarmuutta sisältävistä asioista, kuten jäljellä olevan työuran pituudesta, omista eläkeajan kulutustarpeista sekä eläkeajan pituudesta. Näitä tekijöitä arvioitaessa pitää muodostaa käsitys siitä, millaista lakisääteistä eläkettä tulee aikanaan saamaan ja millaisen toimeentulon se tarjoaa. Käsitykseen vaikuttaa olennaisesti se, miten hyvin eläkejärjestelmää tuntee. Tärkeässä roolissa on myös luottamus eläkejärjestelmän kestävyYTEEN ja luvattujen eläkkeiden maksamiseen erilaisten muutospaineiden alla.

Eläkejärjestelmän tunteminen on myös luottamuksen taustalla oleva tekijä. Eläkejärjestelmän tuntemisen jäädessä kovin puutteelliseksi luottamus voi pahimmillaan perustua vääriin käsityksiin ja johtaa säästämisen kannalta tilanteeseen, jossa eläkeaikana säästöjen ja eläkejärjestelmän takaama toimeentulo ei ylläkään odotetulle tasolle. Jos arvio omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta vastaa todellista tuntemisen tasoa edes jossain määrin, niin luottamuksen ja itse arvioidun tuntemisen välinen yhteys antaa tärkeää tietoa eläkejärjestelmään liittyvän tiedon merkityksestä.²⁸

5.1 Eläkejärjestelmän tunteminen

Eläkejärjestelmän tunteminen on tärkeää, jotta voidaan arvioida lakisääteisen eläkejärjestelmän tarjoaman eläkeajan toimeentulon tasoa. Sen jälkeen on helpompaa arvioida, kuinka paljon, jos ollenkaan, halutaan säästää eläkeikaa varten yksityisesti. Jos eläkejärjestelmää hyvin tuntevat säästävät useammin kuin järjestelmää huonosti tuntevat, voi tämä viitata siihen, että järjestelmän paremmin tuntevat pitävät sen tarjoamaa eläketurvaa riittämättömänä. Jos taas järjes-

27 Katso esimerkiksi Bottazzi ym. (2006) ja Lusardi ja Mitchell (2007; 2009).

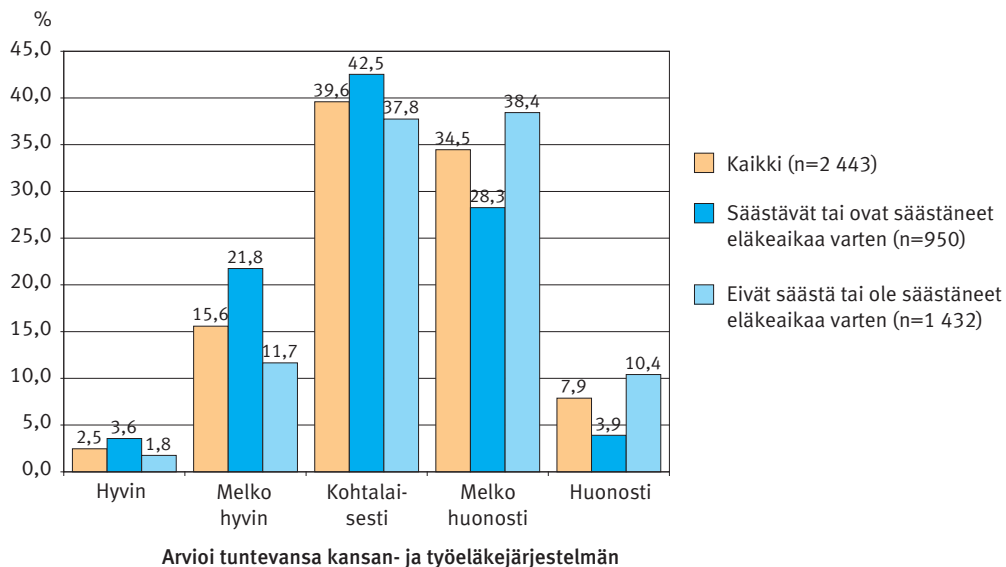
28 Taloudellista osaamista mittaavissa tutkimuksissa on tarkasteltu myös subjektiivisen, omaan arvioon perustuvan ja objektiivisemmän, yksityiskohtaisiin kysymyksiin perustuvan osaamisen yhteyttä. Mm. Lusardi ja Mitchell (2009) toteavat objektiivisesti mitatun osaamisen ja oman käsityksen osaamisesta olevan voimakkaasti positiivisesti korreloituneita. Guiso ja Jappelli (2008) toteavat yhteyden olevan positiivinen, vaikkakin heikompi.

telmää huonosti tuntevat säästävät useammin kuin hyvin tuntevat, voi selityksenä olla se, että huonosti tuntevat aliarvioivat lakisääteisen eläkejärjestelmän takaaman turvan. Taustalla voi olla myös muita sekä tietämyksen tasoon että säästämisen yleisyyteen yhtä aikaa vaikuttavia tekijöitä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi taloudellinen tilanne tai koulutus. Vertailemalla säästäneiden ja säästämättä jättäneiden eläkejärjestelmän tuntemista saadaan viitteitä siitä, onko eläkejärjestelmään liittyvän tiedon ja säästämiskäyttäytymisen välillä yhteys ja jos on, minkä suuntainen.

Suomalaiset kokevat tuntevansa eläkejärjestelmää hyvin vain harvoin (kuvio 2). Kyselyyn vastanneista 2,5 prosenttia koki tuntevansa lakisääteisen työeläke- ja kansaneläkejärjestelmän hyvin ja 16 prosenttia melko hyvin. Kohtalaiseksi oman eläkejärjestelmän tuntemisensa arvioi 40 prosenttia vastaajista. Kolmannes tuns mielestään järjestelmää melko huonosti ja kahdeksan prosenttia arvioi tuntemisen tasonsa huonoksi.

Kuvio 2.

Eläkejärjestelmän tunteminen ja varautuminen eläkeikää varten. (Tilastollinen merkitsevyys $p < 0,0001$.)

Eläkeikaan säästämällä varautuneiden joukossa eläkejärjestelmän tunteminen on paremmalla tasolla kuin niiden joukossa, jotka eivät ole säästäneet eläkeikaa varten. Neljännes eläkeikaa varten säästäneistä arvioi eläkejärjestelmän tuntemisensa vähintään melko hyväksi. Säästämättä jättäneiden joukossa näin arvioineiden osuus on vain puolet tästä, 13 prosenttia. Kohtalaiseksi järjestelmän tuntemisen arvioi 43 prosenttia eläkeikaa varten säästäneistä. Säästämättä jättäneiden kohdalla vastaava osuus oli hieman pienempi, 38 prosenttia. Säästäneiden joukossa melko huonosti eläkejärjestelmää koki tuntevansa 28 prosenttia ja huonosti neljä prosenttia vastaajista. Sen sijaan melko huonoksi tai huonoksi eläkejärjestelmän tuntemisensa arvioi lähes puolet niistä, jotka eivät olleet säästäneet eläkeikaa varten.

Keskimääräistä parempi eläkejärjestelmän tunteminen eläkeikaan varautuneiden joukossa voi heijastella sitä, että järjestelmää paremmin tuntevat ovat taloudellisesti paremmassa asemassa ja siten heillä on myös paremmat mahdollisuudet varautua eläkeikaan säästämällä.²⁹ Yksi taloudellisen tilanteen mittari on vastaajien oma subjektiivinen käsitys menojen kattamisen helppoudesta. Taulukossa 6 vertaillaan vastaajien kokemaa taloudellista tilannetta eläkejärjestelmän tuntemisen mukaan. Eläkejärjestelmän tuntemisensa hyväksi tai melko hyväksi arvioineista 27 prosenttia koki menojen kattamisen hankalaksi, kun helpoksi sen koki 72 prosenttia. Kohtalaiseksi oman eläkejärjestelmän tuntemisensa kokeneista 60 prosenttia koki menojen kattamisen helpoksi. Melko huonosti tai huonosti mielestään eläkejärjestelmää tuntevissa jakauma taloudellisen tilanteen suhteen oli tasaisempi: 46 prosenttia koki taloudellisen tilanteensa hankalaksi ja 50 prosenttia koki menojen kattamisen helpoksi. Eläkejärjestelmän tunteminen näyttäisi siis olevan selvästi yhteydessä taloudelliseen tilanteeseen: heikommin eläkejärjestelmää tuntevat kokivat myös useammin menojen kattamisen hankalaksi ja paremmin järjestelmän tuntevien joukossa menojen kattaminen oli useammin helppoa.

29 Toinen mahdollinen selitys voisi olla se, että järjestelmää paremmin tuntevat pitävät järjestelmän tarjoamaa eläkeajan toimeentuloa riittämättömänä ja ovat siksi keskimääräistä useammin varautuneet eläkeikaan myös yksityisten säästöjen avulla. Tätä kysymystä tarkastellaan seuraavassa luvussa.

Taulukko 6.

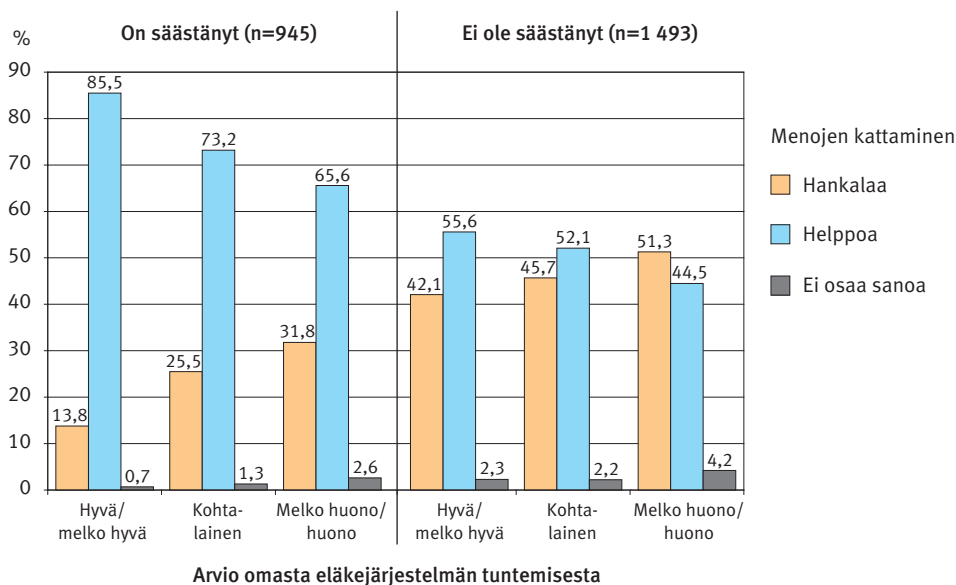
Arvio omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta ja subjektiivinen käsitys menojen kattamisen hankaluudesta, %. (Tilastollinen merkitsevyys $p < 0,0001$.)

Arvio omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta	Subjektiivinen käsitys toimeentulosta: menojen kattaminen				
	Hankalaa	Helppoa	Ei osaa sanoa	Yhteensä	Lkm
Hyvä / melko hyvä	26,7	71,9	1,4	100,0	448
Kohtalainen	37,7	60,3	2,0	100,0	984
Melko huono / huono	45,7	50,3	4,0	100,0	1 051
Yhteensä	39,1	58,1	2,8	100,0	2 483
Lkm	971	1 443	68	2 483	

Kun taulukon 6 luvuista erotellaan eläkeaikaan varautuneet ja varautumatta jättäneet, saadaan viitteitä siitä, onko suotuisampi taloudellinen tilanne paremmin eläkejärjestelmää tuntevien yleisemmän eläkeaikaan varautumisen taustalla. Kuviossa 3 tarkastellaan sitä, miten eri tavoin eläkejärjestelmää tuntevien taloudellinen tilanne vaihtelee eläkeaikaan säästäneillä ja niillä, jotka eivät säästä.

Kuvio 3.

Eläkejärjestelmän tunteminen, toimeentulo ja säästäminen.

Yhteys eläkejärjestelmän tuntemisen ja koetun taloudellisen tilanteen välillä on säästäneillä selvästi vahvempi kuin niillä, jotka eivät ole säästäneet. Säästäneiden joukossa vähintään melko hyvin eläkejärjestelmää tunteneista 86 prosenttia koki menojen kattamisen helpoksi. Myös huonosti tai melko huonosti eläkejärjestelmää tuntevien säästäneiden joukossa taloudellinen tilanne koettiin helpoksi keskimääräistä useammin.

Niiden joukossa, jotka eivät ole säästäneet eläkeikää varten, jakauma helpoksi ja hankalaksi menojen kattamisen kokevien kesken on selvästi tasaisempi. Hyvin eläkejärjestelmää tuntevien säästämättä jättäneiden kohdalla taloudellisen tilanteensa koki hankalaksi 42 prosenttia ja helpoksi 56 prosenttia vastaajista. Huonommin eläkejärjestelmää tuntevien säästämättä jättäneiden joukossa puolet koki menojen kattamisen hankalaksi.

Kuvio 3 osoittaa, että hyvä eläkejärjestelmän tunteminen ja helpommaksi koettu taloudellinen tilanne ovat voimakkaasti korreloituneita eläkeikää varten säästäneiden joukossa. Säästämättä jättäneiden kohdalla taas yhteys lähes katoaa. Tämä voidaan tulkita viitteeksi siitä, että säästäneiden kohdalla hyvä taloudellinen tilanne ja hyvä eläkejärjestelmän tunteminen ovat yhteydessä. Tosin myös huonommin eläkejärjestelmää tuntevien säästäneiden taloudellinen tilanne subjektiivisesti mitattuna oli keskimääräistä parempi, joten taloudellisen tilanteen ei voida yksin katsoa olevan eläkejärjestelmää paremmin tuntevien yleisemmän säästämisen taustalla. On kuitenkin tärkeää huomata, että eläkejärjestelmän tunteminen, taloudellinen tilanne ja säästämisspäätökset ovat heijastuvat toisiinsa monella tasolla, eikä syy-seuraussuhdetta voida helposti määrittää.

5.2 Eläkejärjestelmään kohdistuva luottamus

Luottamuksen ja yksityisen varautumisen välinen yhteys on erityisen mielenkiintoinen riittävän eläkeikaan varautumisen näkökulmasta. Alhainen luottamus eläkejärjestelmään antaa viitteitä siitä, ettei henkilö usko saavansa lakisääteisen eläkejärjestelmän kautta riittävää tai luvattua turvaa eläkeajalle. Teorian mukaan tämän pitäisi heijastua yksityisen säästämisen yleisyyteen. Mikäli luottamus lakisääteisen eläkejärjestelmän takaamaan toimeentuloon olisi alhainen ja silti suuri osa jättäisi säästämättä, olisi vaarana tarpeisiin ja mieltymyksiin nähden liian alhainen varautuminen eläkeikaan. Etenkin taloudellisista syistä säästämättä jättäneet olisivat tällöin vaikeassa asemassa; heillä ei olisi mahdollisuutta varautua eläkeikaan säästämällä, vaikka he olisivat arvelleet lakisääteisen eläketurvan jäävän liian alhaiseksi.

Eläkejärjestelmään kohdistuvaa luottamusta mitataan tässä kahden kysymyksen avulla. Ensimmäinen kysymys koskee vastaajan luottamusta siihen, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa. Toinen kysymys tarkastelee vastaajien luottamusta siihen, että jo luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa. Kahma ja Takala (2012) ovat käsitelleet raportissaan eläkejärjestelmään kohdistuvaa luottamusta tarkemmin muun muassa eläkelupauksen, eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuuden sekä eläkejärjestelmän päätöksenteon näkökulmasta. Näistä näkökulmista tarkasteltuna mukaan nuoret, korkeammin koulutetut, hyvätuloiset ja työssä käyvät suhtautuivat keskimääräistä luottavaisemmin eläkejärjestelmään.

Selvästi yli puolet suomalaisista, 62 prosenttia, on samaa tai osittain samaa mieltä väitteen kanssa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa (taulukko 7). Väitteen kanssa osittain eri mieltä olevien osuus oli reilu viidesosa (22 prosenttia) ja eri mieltä olevien osuus 13 prosenttia. Luottamus tulevaisuutta koskevaan eläkelupaukseen jää hieman alhaisemmaksi. Reilu kolmannes (37 prosenttia) on ainakin osittain samaa mieltä siitä, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa. Lähes puolet (47 prosenttia) vastaajista oli eri mieltä tai osittain eri mieltä eläkelupausta koskevan väitteen kanssa. Peräti joka kuudes (17 prosenttia) ei osannut sanoa, pystytäänkö luvatut eläkkeet maksamaan tulevaisuudessa.

Taulukko 7.

Mielipiteet luottamuksesta eläkkeen takaamaan toimeentuloon vanhuudessa sekä siihen, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa, %.

	Samaa mieltä	Osittain samaa mieltä	Osittain eri mieltä	Eri mieltä	Ei osaa sanoa	Yht.	Lkm
Luottaa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa	24,5	37,4	22,0	13,0	3,1	100,0	2 475
Luottaa, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa	9,9	26,8	28,5	18,1	16,7	100,0	2 478

Mikäli eläkeikaan varautumisen taustalla olisi epäluottamus nykyistä eläkejärjestelmää kohtaan, alhaisemman luottamuksen olettaisi olevan yhteydessä yleisempään säästämisen. Teoria varautumistapojen korvaavuudesta tukisi tämän suuntaista yhteyttä. Hieman yllättäen aineiston perusteella luottamuksen³⁰ ja säästämisen välinen yhteys näyttää kuitenkin menevän ennemminkin päinvastaiseen suuntaan (taulukko 8). Luottamus eläkejärjestelmän takaamaan toimeentuloon on eläkeikää varten säästäneiden joukossa korkeampi kuin säästämättä jättäneiden joukossa. Kaksi kolmasosaa säästäneistä luottaa eläkkeen takaavan kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa, kun säästämättä jättäneiden joukossa osuus on noin 59 prosenttia.

Luvattujen eläkkeiden maksuun liittyvällä luottamuksella ei näytä olevan yhteyttä säästämisen yleisyyteen. Sekä eläkeikää varten säästäneiden että säästämättä jättäneiden kohdalla eläkelupauksen pitävyyteen luottavien osuus oli hieman yli 36 prosenttia.

Aineiston perusteella luottamus eläkejärjestelmän takaamaan kohtuulliseen eläkeajan toimeentuloon ja yleisempi säästäminen ovat yhteydessä. Tämä tulos viittaa siihen, ettei eläkeikää varten varautuminen heijastele epäluottamusta lakisääteiseen järjestelmään ja sen takaamaan eläketurvaan, vaan säästämisen taustalla on muita luottamuksen kanssa yhteydessä olevia syitä.

Taulukko 8.

Säästäminen ja luottamus eläkejärjestelmään: samaa mieltä tai osittain samaa mieltä luottamusta koskevan väitteen kanssa, %. (Sulkeissa tilastollista merkitsevyyttä kuvaavat p-arvot.)

Varautuminen eläkeikaan	Luottaa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa	Luottaa, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa
Ei ole säästänyt	58,9	36,3
On säästänyt	66,1	36,8
Kaikki	61,7 (p=0,0004)	36,5 (p=0,7987)
Lkm	1 514	895

30 Tässä tutkimuksessa henkilön on tulkittu luottavan eläkejärjestelmää koskevaan väitteeseen, jos hän on ollut samaa tai osittain samaa mieltä väitteen kanssa.

Tieto eläkejärjestelmän toiminnasta ja periaatteista on tärkeä luottamuksen taustalla oleva tekijä. Mikäli hyvin eläkejärjestelmää tuntevat ovat luottavaisempia eläkejärjestelmän tulevaisuuden suhteen, luottamuksen voidaan tulkita perustuvan oikeaan tietoon eläkejärjestelmästä ja sen ominaisuuksista. Päinvastainen tilanne, jossa luottamus on korkealla tasolla järjestelmää huonommin tuntevien joukossa, herättäisi kysymyksen siitä, perustuuko luottamus virheellisiin arvioihin.

Hyvin tai melko hyvin eläkejärjestelmää tuntevat luottavat eläkejärjestelmän takaavan kohtuullisen toimeentulon hieman useammin kuin järjestelmää huonommin tuntevat (taulukko 9). Vähintään melko hyvin eläkejärjestelmää mielestään tuntevista kaksi kolmesta (66 prosenttia) luotti eläkkeen takaavan ainakin kohtuullisen toimeentulon eläkeaikana. Huonosti tai melko huonosti eläkejärjestelmää tuntevien joukossa tähän luotti 58 prosenttia. Eläkelupaukseen kohdistuvassa luottamuksessa erot ovat selvemmät. Hyvin tai melko hyvin eläkejärjestelmää tuntevista 42 prosenttia luotti siihen, että luvutat eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa, kun huonosti tai melko huonosti eläkejärjestelmää tuntevien joukosta tähän luotti 28 prosenttia.

Taulukko 9.

Eläkejärjestelmään kohdistuva luottamus ja eläkejärjestelmän tunteminen, %. (Sulkeissa tilastollista merkitsevyyttä kuvaavat p-arvot.)

Arvio omasta eläkejärjestelmän tuntemisestä	Luottaa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa	Luottaa, että luvutat eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa
Kaikki	(p=0,0195)	(p<0,0001)
Hyvä / melko hyvä	65,6	42,4
Kohtalainen	62,7	43,0
Melko huono / huono	58,4	27,8
Lkm	1 525	905
Eläkejärjestelmää varten säästäneet	(p=0,1543)	(p<0,0001)
Hyvä / melko hyvä	68,9	43,0
Kohtalainen	67,5	40,2
Melko huono / huono	61,8	26,7
Lkm	627	347

Eläkeikaan säästämällä varautuneiden joukossa luottamus eläkejärjestelmän takaaman toimeentulon kohtuullisuuteen on hieman keskimääräistä korkeammalla. Vähintään melko hyvin eläkejärjestelmän tuntevien kohdalla 69 prosenttia luottaa siihen, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa. Tämä on noin kolme prosenttiyksikköä korkeampi kuin eläkkeen kohtuullisen toimeentulon takaamiseen luottavien osuus kaikkien vastaajien joukossa. Huonommin eläkejärjestelmää tuntevien säästäneiden joukossa luottamus on keskimääräisellä tasolla. Melko huonosti tai huonosti eläkejärjestelmää tuntevien kohdalla 62 prosenttia luottaa siihen, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa. Eläkeikaa varten säästäneiden ja eläkkeen takaamaan kohtuulliseen toimeentuloon luottavien joukossa eläkejärjestelmän tuntemisessa ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevää eroa.

Eläkeikaan säästämällä varautuneiden kohdalla luottamus luvattujen eläkkeiden maksamiseen on suurin piirtein samalla tasolla kuin aineistossa keskimäärin. Luottamus eläkelupaukseen vaihteli eläkejärjestelmän tuntemisen mukaan yhtä paljon säästäneiden joukossa kuin kaikkien vastaajien kesken. Paremmin eläkejärjestelmää mielestään tuntevien joukossa luottamus siihen, että luvattut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa, oli yleisempää kuin huonommin eläkejärjestelmää tuntevien joukossa. Eläkejärjestelmää varten säästäneiden joukossa vähintään melko hyvin eläkejärjestelmää tuntevista 43 prosenttia luottaa eläkelupaukseen, kun huonoksi tai melko huonoksi eläkejärjestelmän tuntemuksensa arvioivista siihen luotti 27 prosenttia.

Aineiston mukaan parempi eläkejärjestelmän tunteminen on yhteydessä korkeampaan luottamukseen. Ne, jotka arvioivat tuntevansa Suomen lakisääteistä eläkejärjestelmää melko huonosti tai huonosti, ovat hieman keskimääräistä epäluuloisempia tulevien eläkkeiden riittävyyteen vanhuusiän toimeentulon takaamiseksi ja selvästi epäluuloisempia eläkelupauksen pitävyyden suhteen. Tämä antaa viitteitä siihen suuntaan, että suomalaisten luottamus eläketurvaan perustuu oikeaan tietoon eläkejärjestelmästä, ja epäluuloisuus on yhteydessä huonompaan eläkejärjestelmän tuntemiseen. Tämä yhteys ilmenee sekä kaikkien vastaajien että pelkästään eläkeikaa varten säästäneiden kohdalla.

6 Säästämisen taustatekijät regressiomallin avulla

Edellisissä luvuissa säästämisen taustatekijöitä käsiteltiin yksi kerrallaan. On kuitenkin mahdollista ja jopa todennäköistä, että tarkastellut muuttujat vaikuttavat säästämis päätökseen yhtäaikaaisesti. Siksi tässä luvussa tarkastellaan säästämistä logistisen regressiomallin avulla. Selitettävänä muuttujana on eläkeikaan varten säästämisestä kertova muuttuja. Logistisen regression avulla mallinnetaan todennäköisyyttä sille, että henkilö säästää tai on säästänyt eläkeaikaa varten.

Säästämistä selittävät muuttujat on jaoteltu kolmeen ryhmään (taulukko 10). Ensimmäisessä ryhmässä on demografisia tekijöitä: sukupuoli, ikä, koulutus ja pääasiallinen toiminta. Nämä ovat objektiivisesti mitattavissa ja siinä mielessä luotettavia selittäjiä. Toinen ryhmä keskittyy taloudellisiin tekijöihin. Siinä tarkastellaan tulojen sekä nykyisen ja eläkeajan toimeentuloa koskevien käsitysten merkitystä säästämislle. Taloudellista tilannetta kuvaavat muuttujat ovat vain osittain korreloituneita keskenään, joten sisällyttämällä kaikki malliin saadaan kattavampi kuva taloudellisen tilanteen vaikutuksesta säästämislle. Kolmas ryhmä liittyy eläkejärjestelmän tuntemiseen ja siihen kohdistuvaan luottamukseen.

Taulukko 10.

Regressiomallissa säästämistä selittävinä tekijöinä käytettyjä muuttujia.

Demografiset tekijät	Taloudellinen tilanne	Eläkejärjestelmän tunteminen ja luottamus
<ul style="list-style-type: none"> Sukupuoli Ikä Koulutus Pääasiallinen toiminta 	<ul style="list-style-type: none"> Tuloviidennekset Subjekttiivinen käsitys toimeentulosta Käsitys toimeentulosta eläkeaikana 	<ul style="list-style-type: none"> Eläkejärjestelmän tunteminen Luottamus eläkkeen takaaman toimeentulon tasoon Luottamus luvattujen eläkkeiden maksamiseen

Aluksi esitellään vertailun vuoksi yhden muuttujan vakioimatonta yhteyttä kuvaavat mallit säästämislle. Näissä säästämistä on selitetty vain kyseisellä muuttujalla. Taloudellista tilannetta, eläkejärjestelmää koskevaa tietoa ja luottamusta koskevat osiot vaikuttavat todennäköisesti yhtä aikaa. Siksi ohessa esitetään myös laajempi malli, jossa kaikki nämä muuttujat on huomioitu yhtäaikaaisesti. Mallissa on huomioitu kaikki taulukon 10 muuttujat, mutta luottavuuden lisäämiseksi

tuloksia tarkastellaan yksi muuttujaryhmä kerrallaan. Tulokset esitetään vetosuhteiden³¹ (odds ratio) avulla. Taulukoiden luvut kuvaavat, kuinka moninkertainen "riski" sille, että on varautunut eläkeikaan säästämällä, on ensimmäisenä mainittuun viiteryhmään verrattuna. Muuttujien erillistä vaikutusta kuvaavat vetosuhteet esitetään taulukon ensimmäisessä sarakkeessa ja toisessa sarakkeessa regressiomalliin liittyvät vetosuhteet.

6.1 Demografiset tekijät

Sukupuoli, ikä, koulutus ja pääasiallinen toiminta ovat säästämisen yleisyyttä kategorisoivia muuttujia. Sukupuolten välillä ei ole eroa säästämisen todennäköisyyksissä (taulukko 11). Sen sijaan iän, koulutuksen ja pääasiallisen toiminnan suhteen säästämisen yleisyydessä on selvästi eroa.

Säästämisen yleisyys kasvaa vanhemmissa ikäluokissa. Verrattuna 19–35-vuotiaiden ryhmään keskimmäiseen ikäluokkaan kuuluvien joukossa varautuminen eläkeikaa varten on lähes kaksi kertaa yleisempää nuorimpaan ikäluokkaan verrattuna. Vanhimmassa, 55–69-vuotiaiden ikäluokassa, varautuminen on jonkin verran tätäkin yleisempää.

Myös koulutus on yhteydessä säästämiseen: mitä korkeampi koulutus, sitä useammin henkilö on varautunut eläkeikaan säästämällä. Viiteryhmänä käytetään tässä perusasteen koulutuksen saaneita henkilöitä. Kun tarkastellaan koulutusta erillisenä muuttujana, vain korkea-asteen koulutuksen saaneiden kohdalla säästämiskäyttäytyminen eroaa perusasteen suorittaneista, mutta laajemmalla mallilla jo keskiasteen koulutus riittää nostamaan säästämisen yleisyyden merkittävästi viiteryhmää yleisemmäksi. Laajemmalla mallilla myös ylemmän korkea-asteen koulutuksen merkitsevyys häviää.

31 Vetosuhteen avulla voidaan vertailla suhteellisia osuuksia tai todennäköisyyksiä. Vetosuhte on kahden riskin välinen suhde. Ykköstä pienemmät vetosuhteet viittaavat siihen, että tapahtuman riski on tarkastellussa ryhmässä vertailuryhmää pienempi, ja ykköstä suuremmat arvot taas viittaavat vertailuryhmää suurempaan riskiin. Esimerkiksi tarkasteltaessa sukupuolen vaikutusta säästämiseen aiemman taulukon perusteella (taulukko 2) miehistä 39,4 % oli säästänyt eläkeikaa varten, ja loput, eli 60,6 %, ei ollut säästänyt. Näiden kahden osuuden suhde, 0,649, voidaan tulkita miesten "riskiksi" (odds) säästää. Vastaavasti säästäneiden naisten osuuden (38,4%) suhde ei-säästäneisiin (61,6%) on 0,623. Näiden kahden luvun välinen suhde antaa vetosuhteen, jonka avulla voidaan vertailla miesten ja naisten "riskiä" säästää. Käytettäessä miehiä vertailuryhmänä, vetosuhte on $0,623/0,649=0,96$. Merkitsevyystasosta riippuen tämä voidaan tulkita joko niin, että naisilla on miehiä pienempi "riski" säästää, tai ettei naisten "riski" eroa miesten riskistä.

Taulukko 11.

Säästämistä selittävät demografiset tekijät, logistinen regressiomalli. Todennäköisyyttä kuvaavat vetosuhteet (odds ratio) ja niiden merkitsevyystasot, mallien selityksasteet sulkeissa.

Demografiset tekijät	Erillisvaikutus	Regressiomalli
Sukupuoli		
Mies	1,00	1,00
Nainen	0,96 (0,000)	1,16
Ikäluokka		
19–34	1,00	1,00
35–54	2,26***	1,84***
55–69	2,25*** (0,029)	2,32***
Koulutusaste		
Perusaste	1,00	1,00
Keskiaste	1,22	1,41**
Alempi korkea-aste	1,91***	1,53***
Ylempi korkea-aste	2,24***	1,30
Ei tiedossa	0,71 (0,020)	0,82
Pääasiallinen toiminta		
Palkansaaajat	1,00	1,00
Opiskelija	0,26***	0,56*
Yrittäjä	3,37***	3,80***
Eläkkeellä	0,88	0,97
Työtön	0,44***	0,79
Muut	0,69** (0,091)	1,40

Muuttujien merkitsevyys: * $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$.

Huom: Regressiomallissa mukana kaikki taulukon 10 muuttujat.

Regressiomallin selityksaste 0,1631.

Erillisten vaikutusten tarkastelussa erityisesti opiskelijat ja yrittäjät erottuvat. Näissä ryhmissä säästämisen yleisyys eroaa viiteryhmästä: opiskelijoiden kohdalla varautuminen eläkeikaan säästämällä on selvästi harvinaisempaa ja yrittäjien

kohdalla taas yleisempää kuin viiteryhmänä käytettyjen palkansaajien joukossa. Yrittäjien kohdalla säästäminen on peräti lähes neljä kertaa yleisempää kuin vertailuryhmänä käytetyn palkansaajat ryhmässä.³² Eläkeläisten tai työttömien säästämisen yleisyys ei eroa viiteryhmästä koko mallia tarkasteltaessa.

6.2 Taloudellisen tilanteen merkitys

Taloudellinen tilanne vaikuttaa luonnollisesti säästämiseen – säästäminen on mahdotonta, jos ei jää yhtään ylimääräistä. Hieman yllättäen ansiotulot³³ taloudellisen tilanteen mittarina eivät juurikaan selitä säästämistä (taulukko 12). Erillisinä vaikutuksina tuloviidenneksissä ylöspäin kipuaminen yhdistyy säästämisen yleistymiseen, mutta kaikki taulukon 10 muuttujat sisältävässä mallissa merkittävä ero viiteryhmänä käytettyyn pienituloisimpaan viidennekseen tulee vasta suurituloisimmassa tuloviidenneksessä.

Sen sijaan mitattaessa taloudellista tilannetta subjektiivisen kokemuksen avulla merkitys säästämiseen on selkeä sekä erillisvaikutuksena että osana laajempaa mallia. Mallin mukaan niillä, joille menojen kattaminen nykyisillä tuloilla tuntuu ainakin melko helpolta, säästäminen on lähes kaksi kertaa yleisempää verrattuna henkilöihin, joille menojen kattaminen on vähintään melko vaikeaa.

Suomalaisten kohdalla odotettu eläkeaikainen toimeentulo koostuu suurelta osin lakisääteisen eläkejärjestelmän tarjoamasta eläketurvasta. Tästä syystä käsitys tulevasta toimeentulon tasosta on olennainen säästämistarvetta kuvaava tekijä.³⁴ Käsityksen omasta toimeentulosta eläkeaikana olettaisi vaikuttavan säästämiseen siten, että huonoksi toimeentulonsa arvioivat pitäisivät omaa varautumista tärkeämpänä ja säästäisivät siitä syystä keskimääräistä useammin. Vaikutus näyttää kuitenkin menevän päinvastaiseen suuntaan, vaikka nykyisen taloudellisen ti-

32 Koska yrittäjät ovat selvästi muista poikkeava ryhmä, tarkasteltiin mallia myös aineistolla, josta yrittäjät oli poistettu. Ainoa huomioitava vaikutus tuloksiin oli, että ilman yrittäjiä tarkasteltuna sukupuoli tuli heikosti merkitseväksi selittäjäksi. Kun yrittäjät jätetään tarkastelun ulkopuolelle, naiset säästävät hieman miehiä yleisemmin (vetosuhte 1,23).

33 Tässä tutkimuksessa käytetty tulokäsite koostuu työeläkettä kartuttavista ansio- ja yrittäjätuloista sekä eläketuloista. Se ei sisällä pääoma- ja varallisuustuloja, tulonsiirtoja tai huomioi verotuksen vaikutusta.

34 Toisaalta käsitys eläkeaikaisesta toimeentulosta on osittain seurausta säästämis päätöksestä. Siksi muuttujaa voidaan pitää endogeenisena ja perustella, ettei sitä tulisi käyttää regressiomallissa säästämistä selittävänä tekijänä. Lakisääteisen eläkejärjestelmän suuresta roolista johtuen säästämisen ja odotetun toimeentulon yhteys ei ole kuitenkaan täydellinen. Säästämisen ja oman eläkeaikaisen toimeentulon käsityksen välinen aineistosta laskettu korrelaatio on vain 0,23, joten muuttujassa on selvästi vaihtelua. Muuttujan poisjättäminen mallista ei myöskään muuta olennaisesti muiden selittävien tekijöiden merkitsevyyksiä tai kertoimia.

lanteen vaikutus on huomioitu. Kohtalaiseksi tai sitä huonommaksi toimeentulonsa eläkeaikana arvioivat säästävät harvemmin kuin toimeentulonsa eläkkeellä hyväksi tai melko hyväksi arvioivat. Säästämisen yleisyys putoaa lähes puoleen niiden joukossa, jotka arvioivat tulevansa kohtalaisesti toimeen eläkeaikanaan, ja selvästi alle puoleen toimeentulonsa eläkeaikana huonoksi tai melko huonoksi arvioivien joukossa.

Taulukko 12.

Säästämistä selittävät taloudelliseen tilanteeseen liittyvät tekijät, logistinen regressiomalli. Todennäköisyyttä kuvaavat riskisuhteet (odds ratio) ja niiden merkitsevyystasot, mallien selitysasteet sulkeissa.

Taloudellinen tilanne	Erillisvaikutus	Regressiomalli
Tuloviidennekset (2010)		
I	1,00	1,00
II	1,29*	1,07
III	1,46*	1,20
IV	1,74***	1,26
V	3,08***	1,71***
Ei tiedossa	1,17 (0,0322)	0,95
Subjekttiivinen käsitys: menojen kattaminen nykytuloilla		
Vähintään melko hankalaa	1,00	1,00
Ainakin melko helppoa	2,95***	1,97***
Ei osaa sanoa	0,92 (0,062)	0,91
Käsitys omasta toimeentulosta eläkeaikana		
Hyvä tai melko hyvä	1,00	1,00
Kohtalainen	0,56***	0,55***
Melko huono tai huono	0,29***	0,39***
Ei osaa sanoa	0,19*** (0,052)	0,32***

Muuttujien merkitsevyys: * $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$.

Huom: regressiomallissa mukana kaikki taulukon 10 muuttujat.

Regressiomallin selitysaste 0,1631.

6.3 Eläkejärjestelmän tunteminen ja luottamus

Eläkejärjestelmän tunteminen ja luottamus sen tarjoamaan eläkeajan toimeentuloon vaikuttaa siihen, miten eläkeikaan halutaan varautua lakisääteisen järjestelmän lisäksi. Suomen eläkejärjestelmän tunteminen liittyy merkittävästi eläkeikaa varten säästämiseen (taulukko 13). Erillistä vaikutusta tarkasteltaessa tuntemisen väheneminen pudottaa säästämisen yleisyyttä selvästi. Laajemman mallin yhteydessä vaikutus jää pienemmäksi mutta edelleen merkittäväksi. Huonosti tai melko huonosti eläkejärjestelmän mielestään tuntevien joukossa säästämisen yleisyys jäi reiluun puoleen verrattuna niihin, jotka arvioivat tuntevansa eläkejärjestelmän vähintäänkin melko hyvin.

Luottamus eläkejärjestelmän tarjoamaan toimeentuloon ei ole kovin selvästi yhteydessä eläkeikaa varten säästämiseen. Yksittäisenä vaikutuksena luottamus eläkejärjestelmän takaamaan kohtuulliseen toimeentuloon on merkittävä säästämiseen liittyvä selittäjä. Korkeampi luottamus yhdistyy yleisempään säästämiseen. Tämä viittaisi siihen, että yksityisellä säästämisellä ei pyritä kompensoimaan huolta siitä, että lakisääteisen eläkkeen takaama toimeentulo jää liian alhaiseksi edes kohtuullisen toimeentulon näkökulmasta. Laajennettaessa malli kattamaan myös muiden tekijöiden vaikutuksen luottamus eläkejärjestelmän takaamaan toimeentuloon ei kuitenkaan ole enää merkittävä säästämistä selittävä tekijä.

Eläkelupausta koskeva väite puolestaan ei yksittäisenä tekijänä selitä säästämisen yleisyyttä. Väite tulee merkittäväksi, kun otetaan myös muut taulukon 10 muuttujat mukaan malliin. Regressiomallissa luottamus luvattujen eläkkeiden maksukykyyn yhdistyy harvinaisempaan säästämiseen ja epäluottamusta osoittavat säästävät useammin. Tämä antaa viitteitä siitä, että yksi eläkeikaan varautumisen taustalla olevista tekijöistä voi olla huoli siitä, että lakisääteisen eläkejärjestelmän lupaamat eläkkeet jäävät jälkeen siitä, mitä niiden ymmärretään tämänhetkisten sääntöjen mukaan olevan.

Taulukko 13.

Säästämistä selittävät eläkejärjestelmän tuntemiseen ja luottamukseen kohdistuvat tekijät, logistinen regressiomalli. Todennäköisyyttä kuvaavat riskisuhteet (odds ratio) ja niiden merkitsevyystasot, mallien selitysasteet sulkeissa.

Eläkejärjestelmän tunteminen ja luottamus	Erillisvaikutus	Regressiomalli
Eläkejärjestelmän tunteminen		
Hyvä tai melko hyvä	1,00	1,00
Kohtalainen	0,60***	0,79*
Melko huono tai huono	0,35*** (0,035)	0,57***
Luottaa, että eläke takaa vähintään kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa		
Kyllä	1,00	1,00
Ei	0,75***	0,93
Ei osaa sanoa	0,59* (0,006)	1,06
Luottaa, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa		
Kyllä	1,00	1,00
Ei	1,15	1,40***
Ei osaa sanoa	0,61*** (0,011)	0,91

Muuttujien merkitsevyys: * $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$.

Huom: Regressiomallissa mukana kaikki taulukon 10 muuttujat.

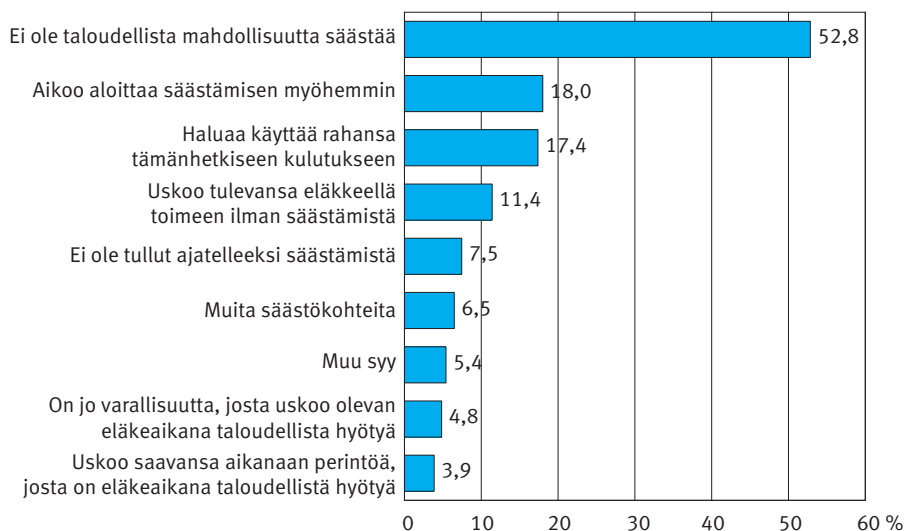
Regressiomallin selitysaste 0,1631.

7 Miksi ei säästetä?

Kyselyssä kartoitettiin syitä sille, ettei henkilö säästä tai ole säästänyt eläkeikää varten. Kuviossa 4 on esitetty erilaisten syiden yleisyys niiden joukossa, jotka vastasivat, etteivät säästä tai ole aikaisemmin säästäneet eläkeikää varten (1 450 vastaajaa). Vastaajat ovat voineet valita myös useamman kuin yhden vaihtoehdon, joten kuvion prosenttiosuudet eivät summaudu sataan prosenttiin.

Kuvio 4.

Syitä sille, ettei säästä tai ole säästänyt eläkeikää varten.

Selvästi yleisimmäksi syyksi osoittautui se, ettei vastaajalla ole taloudellista mahdollisuutta säästämiseen. Yli puolet, 53 prosenttia, ilmoitti säästämättä jättämisen johtuvan tästä. Seuraavaksi yleisimpiä syitä olivat 18 prosentin osuudella aikomus aloittaa säästäminen myöhemmin ja 17 prosentin osuudella halu käyttää tulojaan tämänhetkiseen kulutukseen. Reilu 11 prosenttia ilmoitti syyksi sen, että uskoo tulevansa eläkkeellään toimeen ilman säästämistä. Noin seitsemän prosenttia ilmoittaa, ettei ole tullut ajatelleeksi säästämistä eläkeikää varten ja lähes saman verran ilmoittaa säästävänsä muihin kohteisiin. Vastanneista vajaa viisi prosenttia kertoo jo kartuttaneensa varallisuutta niin paljon, ettei eläkeikaan varautumi-

nen säästämällä ole tarpeen. Odotettavissa oleva perintö on perusteena lähes neljälle prosentille niistä, jotka eivät säästä tai ole säästäneet eläkeaikaa varten. Hie­man yli viisi prosenttia ilmoittaa perustee­ksi muun, itse määrittelemänsä syyn.

Säästämättä jättämisen syitä on käsitelty neljässä ryhmässä. Ensimmäisenä tarkastellaan selvästi yleisintä perustelua, taloudellisista syistä säästämättä jättä­mistä. Toiseen ryhmään on yhdistetty säästämisen lykkääminen myöhemmäksi, nykykulutuksen painotus ja säästämisen huomiotta jättäminen (2., 3. ja 5. yleisimmät säästämättä jättämisen syyt). Näitä perusteluja yhdistää liittymäkohta psy­kologisen taloustieteen esittämiin löydöksiin mahdollisista ongelmista arvioida omaa säästämisen tarvetta tai haluttomuudesta lykätä nykyhetken kulutusmah­dollisuuksia säästämisen vuoksi. Kolmanteen ryhmään on yhdistetty vaihtoeh­dot, ettei tarvitse erillisiä säästöjä, vaan uskoo tulevansa toimeen ilman säästämis­tä (4. yleisin säästämättä jättämisen syy), on jo kertynyttä varallisuutta tai odot­taa saavansa perintöä (8. ja 9. yleisimmät syyt). Jäljelle jäävät perustelut säästä­mättä jättämiselle, muut säästökohteet ja avovastauksilla annetut muut syyt (6. ja 7. yleisimmät syyt) mainitaan vielä neljäntenä ryhmänä luvun lopussa.

Seuraavaksi tarkastellaan säästämättä jättämisen syitä demografisten tekijöi­den, taloudellisen tilanteen sekä eläkejärjestelmän tuntemisen ja luottamuksen näkökulmista edellä mainitun ryhmittelyn mukaisesti. Vertailun helpottamiseksi kussakin taulukossa esitetään jakaumat myös kaikkien vastaajien ja kaikkien elä­keaikaa varten säästäneiden kohdalla. Tekstin taulukoissa käsitellään kunkin ryh­män kohdalla vain mielenkiintoisimpia selittäviä tekijöitä.³⁵

7.1 Taloudellisista syistä säästämättä jättäneet

Yli puolet eläkeaikaa varten säästämättä jättäneistä ilmoittaa syyksi sen, ettei heil­lä ole taloudellista mahdollisuutta säästää. Tämä on selvästi yleisin syy jättää va­rautumatta eläkeikaan säästämällä. Myös muihin annettuihin vaihtoehtoihin liit­tyy taloudellisia rajoitteita. Esimerkiksi muut säästökohteet tai avovastauksissa esiin tulleet velkojen takaisinmaksut ovat saman ilmiön muotoja. Muiden sillä hetkellä eläkeikaan varautumista tärkeämmäksi koettujen menoerien jälkeen yli­määräistä ei enää jää laitettavaksi sivuun eläkeaikaa varten.

³⁵ Taulukko taustatekijöiden yhteydestä säästämättä jättämisen syihin on esitetty kokonaisuudessaan liitteessä.

Taloudellisista syistä säästämättä jättäneissä on lähes yhtä paljon miehiä kuin naisia (taulukko 14). Myöskään eri ikäryhmien välillä ei ole suuria eroja. Kaikkiin säästämättä jättäneisiin verrattuna taloudelliset syyt ovat säästämissäpäätöksen taustalla nuorimmassa ikäryhmässä hieman keskimääräistä harvemmin ja ikään-tyneempien ryhmissä hieman keskimääräistä useammin.

Pääasiallisen toiminnan mukaan tarkasteltuna erityisesti työttömät, eläkeläiset ja ryhmä "Muut" erottuvat keskimääräistä useammin taloudellisista syistä säästämättä jättäneinä. Työttömyys ja muu väliaikainen työvoiman ulkopuolella oleminen ovat yhteydessä keskimääräistä useammin siihen, että henkilö ei varaudu eläkeikaan taloudellisiin syihin perustuen. Odotetusti taloudellisista syistä säästämättä jättäneiden joukossa on keskimääräistä enemmän alimpaan tuloviidennekseen kuuluvia sekä niitä, joiden mielestä menojen kattaminen nykyisillä tuloilla tuntuu hankalalta.

Luottamus eläkejärjestelmään on keskimääräistä alhaisempaa niiden joukossa, jotka eivät ole varautuneet eläkeikaan taloudellisista syistä. Vain 53 prosenttia taloudellisista syistä säästämättä jättäneistä luottaa, että lakisääteinen eläkejärjestelmä takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa. Keskimäärin koko aineistossa tähän luotti 61 prosenttia ja eläkeikaan säästämättä jättäneistäkin 59 prosenttia. Myös luottamus siihen, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa, on keskimääräistä alhaisempaa taloudellisista syistä säästämättä jättäneiden joukossa. Tässä joukossa 31 prosenttia uskoo eläkelupauksen pysyvyyteen, kun keskimäärin näin uskoo noin 37 prosenttia.

Taulukko 14.*Taloudellisista syistä säästämättä jättäneet, %.*

	Kaikki	Eivät ole säästäneet	Eivät ole säästäneet, koska ei ole taloudellisia mahdollisuuksia
Sukupuoli			
Mies	49,2	49,0	47,5
Nainen	50,8	51,0	52,5
Ikäluokat			
19–34	28,4	34,9	30,4
35–54	39,3	36,2	38,5
55–69	32,3	28,9	31,1
Pääasiallinen toiminta			
Palkansaaajat	53,3	52,0	46,3
Opiskelijat	7,4	10,5	10,9
Yrittäjät	7,9	3,9	3,1
Eläkeläiset	15,9	15,5	16,1
Työttömät	7,6	9,5	12,6
Muut	7,8	8,6	11,0
Subjekttiivinen toimeentulo: menojen kattaminen tuloilla			
Hankalaa	39,0	47,7	65,0
Helppoa	58,1	48,8	31,8
Ei osaa sanoa	2,9	3,5	3,2
Tuloluokat (2010)			
I	19,9	22,7	25,4
II	17,0	17,9	18,3
III	17,6	18,0	16,2
IV	17,3	16,6	16,6
V	17,2	12,5	9,2
Ei tiedossa	11,0	12,2	14,3
Luottaa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa	61,4	58,9	53,5
Luottaa, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan	36,5	36,3	30,9
Lkm	2 495	1 450	762

7.2 Nykyhetken kulutuksen painottajat

Psykologisen taloustieteen tutkimukset ovat osoittaneet, että joidenkin kohdalla eläkeikaan varautuminen jää liian alhaiseksi tietämättömyyteen tai itsekontrolliin liittyvien tekijöiden vuoksi. Heikoimmassa asemassa ovat ne, jotka eivät tiedosta säästämisen tarvetta ollenkaan tai aliarvioivat sen. Vaikka henkilöt tiedostaisivatkin tarpeen varautua eläkeikaan, he voivat lykätä säästämisen aloittamista yhä uudelleen myöhäisempään ajankohtaan ja nauttia sen hetken kulutuksesta. Tällaisissa tapauksessa varautumiseen velvoittava lakisääteinen eläkejärjestelmä tarjoaa eläkeajan toimeentulon turvan myös niille, jotka eivät muuten ajoissa haavaltuisi säästämään eläkeikaansa varten.

Säästämisen aloittamisen lykkääminen on kuitenkin joissain tapauksissa täysin rationaalinen, perusteltavissa oleva päätös. Kulutus ja tarpeet jakautuvat usein elinkaarelle siten, että nuorempana kulutusta rahoitetaan velalla ja vanhempana säästetään. Siksi onkin tärkeää, ettei säästämistarpeen huomiotta jättämistä, säästämisen lykkäämistä tai nykyhetken kulutuksen painottamista automaattisesti tulkitä epärationaaliseksi itsekontrolliongelmasta kertovaksi toiminnaksi.

Luottamuskyseilyssä oli annettu kolme syytä olla säästämättä, joita voidaan tarkastella myös itsekontrollikysymyksen valossa. Vaihtoehdot ovat nykyhetken kulutuksen parempana pitäminen, suunnittelu säästämisen aloittamisesta myöhemmin sekä se, ettei ole tullut ajatelleeksi säästämistä ollenkaan.

Sukupuolten välillä ei ole merkittävää eroa (taulukko 15). Nykykulutuksen painottaminen, säästämisen lykkääminen myöhempään ajankohtaan ja säästämistarpeen huomiotta jättäminen on yhtä yleistä miesten ja naisten keskuudessa. Ikäryhmien kohdalla on nähtävissä elinkaareen luontevasti liittyvät painotukset. Nuorin ikäluokka kertoo erityisen usein aikovansa säästää eläkeikaa varten myöhemmin. Kolme neljästä tämän syyn antaneista kuuluu nuorimpaan ikäluokkaan. Sen sijaan yli 55-vuotiaita myöhempää säästämistä suunnittelevissa on erittäin vähän, kolme prosenttia. Säästämistarpeen unohtaneet sekä nykyhetken kulutusta painottavat ovat jakaantuneet tasaisemmin ikäluokkien välille, vaikka naisäkin ryhmässä nuorin ikäluokka on painottunut.

Pääasiallisen toiminnan suhteen tarkasteltaessa etenkin opiskelijat erottuvat joukosta. Neljännes niistä, jotka aikovat aloittaa säästämisen myöhemmin, on opiskelijoita. Tämän hetken kulutusta painottavissa taas on erityisesti jo eläkkeellä olevia ja jonkin verran keskimääräistä useammin myös opiskelijoita. Työssä käy hieman keskimääräistä useampi niistä, jotka eivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä. Yrittäjät ja Muut-ryhmään kuuluvat säästävät taas muita enemmän.

Taulukko 15.

Nykyhetken kulutustarpeiden takia säästämättä jättäneet, %.

	Kaikki	Eivät ole säästäneet	Eivät ole säästäneet, koska		
			aikovat aloittaa säästämisen myöhemmin	haluavat käyttää rahat senhetkiseen kulutukseen	eivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä
Sukupuoli					
Mies	49,2	49,0	51,2	47,5	49,0
Nainen	50,8	51,0	48,8	52,5	51,0
Ikäluokat					
19–34	28,4	34,9	75,0	41,0	46,7
35–54	39,3	36,2	22,4	33,6	33,2
55–69	32,3	28,9	2,6	25,4	20,1
Pääasiallinen toiminta					
Palkansaaajat	53,3	52,0	56,6	53,9	61,7
Opiskelijat	7,4	10,5	25,5	11,7	11,8
Yrittäjät	7,9	3,9	2,0	5,8	2,4
Eläkeläiset	15,9	15,5	0,9	15,0	13,0
Työttömät	7,6	9,5	5,6	7,8	7,1
Muut	7,8	8,6	9,4	5,8	4,1
Subjekttiivinen toimeentulo: menojen kattaminen tuloilla					
Hankalaa	39,0	47,7	37,6	33,5	32,1
Helppoa	58,1	48,8	60,0	62,2	60,8
Ei osaa sanoa	2,9	3,5	2,4	4,3	7,2
Arvio omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta					
Hyvä / melko hyvä	18,0	13,4	10,6	13,5	4,3
Kohtalainen	39,6	37,8	40,2	35,3	33,0
Melko huono / huono	42,3	48,8	49,2	51,2	62,7
Luottaa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa	61,4	58,9	73,3	61,2	59,1
Luottaa, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan	36,5	36,3	28,9	40,5	29,3
Lkm	2 495	1 450	270	261	112

Niistä, jotka aikovat aloittaa säästämisen myöhemmin tai eivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä, 60 prosenttia kertoo menojen kattamisen nykyisillä tuloilla olevan helppoa. Nykykulutusta painottavien joukossa osuus on samaa luokkaa, 62 prosenttia. Vain noin kolmannekselle näissä ryhmissä taloudellinen tilanne on oman arvion mukaan hankala.

Eläkejärjestelmän tuntemisen taso ei vaikuta merkittävästi nykykulutusta painottavien tai säästämistä lykkäävien ryhmissä. Myöhemmin säästämisen aloittamista suunnittelevista joka kymmenes arvioi tuntevansa eläkejärjestelmän vähintään melko hyvin. Huonosti tai melko huonosti järjestelmää tuntevien osuus myöhemmin säästämistä suunnittelevien joukossa on puolet, mikä on hieman keskimääräistä suurempi osuus. Jakauma on samansuuntainen myös niiden joukossa, jotka haluavat käyttää rahansa mieluummin tämänhetkiseen kulutukseen. Sen sijaan eläkejärjestelmän tuntemisen taso on selvästi keskimääräistä heikommalla tasolla niillä, jotka eivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä. Peräti 63 prosenttia tämän syyn säästämättä jättämiselleen antaneista kertoi tuntevansa eläkejärjestelmän huonosti tai melko huonosti, kun keskimäärin näin koki 42 prosenttia vastaajista. Kohtalaiseksi järjestelmää koskevan tietonsa arvioi kolmannes (40 prosenttia kaikista vastaajista) ja hyväksi tai melko hyväksi vain neljä prosenttia (18 prosenttia kaikista vastaajista).

Nykykulutuksen painottamisen säästämättömyyden syyksi antaneiden joukossa luottamus eläkejärjestelmään ei eroa keskimääräisestä. 61 prosenttia uskoo eläkkeen takaavan kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa ja 40 prosenttia uskoo, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa. Sen sijaan myöhemmin säästämistä suunnittelevien joukossa luottamus näyttäisi painottuvan eri tavalla. Tässä joukossa luottamus lakisääteisen eläkkeen tasoon oli erityisen korkea: 73 prosenttia säästämisen aloittamista lykänneistä luotti siihen, että lakisääteinen eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa. Kaikista vastaajista näin uskoi 61 prosenttia. Luottamus eläkelupaukseen oli taas selvästi keskimääräistä harvinaisempaa. Tässä ryhmässä vain 29 prosenttia uskoo siihen, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa, kun keskimäärin tähän luotti 36 prosenttia vastaajista. Niiden joukossa, jotka eivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä, luottamus eläkejärjestelmän takaamaan toimeentuloon vanhuudessa on keskimääräisellä tasolla ja luottamus luvattujen eläkkeiden maksamiseen jää keskimääräistä alemmaksi.

Säästämisen lykkäämisen tai nykykulutuksen painotuksen syyksi antaneiden ryhmissä käsitys omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta ei juurikaan eroa keskimääräisestä. Tämä tulos ei tue psykologisen taloustieteen löydöstä siitä, että Suo-

nessa säästämättömyyden taustalla olisi tiedon tasoon liittyvä ongelma. Ikärakenne ja pääasiallinen toiminta antavat ennemminkin viitteitä siitä, että näissä ryhmissä on aidosti tarkoituksen mukaista painottaa nykykulutusta ja säästää eläkeaikaa varten mahdollisesti vasta myöhemmin. Sen sijaan ryhmä, joka ei ole varautunut eläkeaikaa varten ja antaa syyksi sen, etteivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä, ei tunne eläkejärjestelmää hyvin. Tässä ryhmässä voi esiintyä virheellisiä käsityksiä eläkeajan toimeentulosta.

7.3 Uskoo tulevansa toimeen ilman varautumista

Noin joka yhdeksäs niistä, jotka eivät ole varautuneet eläke aikaan säästämällä, perusteli päätöstään sillä, ettei heidän tarvitse säästää, vaan he tulevat toimeen eläke aikanaan jollain muulla tavoin. Viisi prosenttia ilmoitti säästämättä jättämisen syyksi sen, että heillä on jo varallisuutta. Neljä prosenttia säästämättä jättäneistä uskoi saavansa aikanaan perintöä, josta on heille eläke aikana taloudellista hyötyä. Nämä kolme vastausvaihtoehtoa yhteen laskettuna eläke aikaan säästämättä jättäneistä yhteensä lähes viidennes (pääallekkäiset vastaukset pois laskettuna 17 prosenttia) perusteli säästämättä jättämistä sillä, etteivät usko muiden tulo lähteiden takia tarvitsevansa eläke aikana säästöjä.

Miehet uskovat naisia useammin tulevansa toimeen ilman säästämistä (taulukko 16). Taustalla voi olla miesten keskimääräisesti korkeampi tulotaso ja yhtenäisemmät työurat, jolloin myös työeläkkeen tuoma eläke ajan toimeentulon turva muodostuu korkeammaksi. Ilman säästämistä toimeentuloonsa luottavista keskimääräistä suurempi osa kuuluu vanhempiin ikäryhmiin. Sen sijaan nuorten osuus on selvästi keskimääräistä pienempi. Nuorten osuus tässä ryhmässä on vain 15 prosenttia, kun keskimäärin tähän ikäluokkaan kuului 28 prosenttia vastannaisista ja 35 prosenttia kaikista, jotka eivät ole säästäneet.

Ilman säästämistä uskovat tulevansa toimeen erityisen usein eläkeläiset (22 prosenttia) ja selvästi keskimääräistä harvemmin opiskelijat (kolme prosenttia), työttömät (viisi prosenttia) ja yrittäjät (viisi prosenttia). Eläkeläisten painotumista voi selittää se, että he tietävät jo sen hetkisen tilanteen ja eläkkeen tuoman toimeentulon, kun nuoremmilla ja vielä työelämässä olevilla eläke ajan tuloihin liittyy enemmän epävarmuutta.

Taulukko 16.*Ei usko tarvitsevansa säästöjä eläkeikaa varten, %.*

	Kaikki	Eivät ole säästäneet	Eivät ole säästäneet, koska	
			uskovat tulevansa toimeen ilman	on jo varallisuut- ta tai uskoo saavansa perintöä
Sukupuoli				
Mies	49,2	49,0	56,0	49,3
Nainen	50,8	51,0	44,0	50,7
Ikäluokat				
19–34	28,4	34,9	14,8	31,9
35–54	39,3	36,2	44,7	42,0
55–69	32,3	28,9	40,4	26,1
Pääasiallinen toiminta				
Palkansaajat	53,3	52,0	59,2	63,4
Opiskelijat	7,4	10,5	3,1	8,8
Yrittäjät	7,9	3,9	5,0	9,3
Eläkeläiset	15,9	15,5	21,8	8,7
Työttömät	7,6	9,5	4,5	7,2
Muut	7,8	8,6	6,3	2,6
Tuloluokat (2010)				
I	19,9	22,7	15,7	10,5
II	17,0	17,9	18,0	22,6
III	17,6	18,0	18,3	20,1
IV	17,3	16,6	17,1	15,3
V	17,2	12,5	24,0	23,8
Ei tiedossa	11,0	12,2	6,9	7,7
Subjektiivinen toimeentulo: menojen kattaminen tuloilla				
Hankalaa	39,0	47,7	19,0	19,5
Helppoa	58,1	48,8	78,8	80,5
Ei osaa sanoa	2,9	3,5	2,2	0,0
Arvio omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta				
Hyvä / melko hyvä	18,0	13,4	25,3	20,8
Kohtalainen	39,6	37,8	42,3	34,3
Melko huono / huono	42,3	48,8	32,4	44,9
Luottaa, että eläke takaa kohtuullisen toimeentulon vanhuudessa	61,4	58,9	69,2	73,2
Luottaa, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan	36,5	36,3	55,7	41,8
Lkm	2 495	1 450	171	120

Ilman säästämistä toimeen tulemiseensa uskovista keskimääräistä useampi, 25 prosenttia, arvioi oman eläkejärjestelmän tuntemisensa vähintään melko hyväksi, kun kaikista säästämättä jättäneistä näin arvioi 13 prosenttia. Huonosti tai melko huonosti eläkejärjestelmää arvioi tuntevansa keskimääräistä harvempi, vain joka kolmas, kun keskimäärin tähän ryhmään kuului lähes puolet niistä, jotka eivät olleet varautuneet eläkeikaan säästämällä.

Varallisuuden tai tulevan perinnön varaan laskevissa³⁶ oli yhtä paljon miehiä ja naisia. Vanhimman ikäluokan eli 55–69-vuotiaiden osuus oli hieman keskimääräistä pienempi, noin neljännes. Varallisuuden tai perinnön varaan laskevissa oli hieman keskimääräistä useammin työllisiä ja yrittäjiä ja keskimääräistä hieman harvemmin eläkeläisiä ja työvoiman ulkopuolella olevia. Myös tässä ryhmässä eläkejärjestelmän tunteminen arvioitiin hyväksi tai melko hyväksi hieman keskimääräistä yleisemmin, mutta huonoksi tai melko huonoksi tietämyksensä arvioineiden osuus oli keskimääräisellä tasolla.

Taloudellinen tilanne näyttäisi olevan keskimääräistä parempi ilman säästämistä toimeentuloonsa uskovien ja varallisuuden tai perinnön varaan laskevien joukossa. Neljännes molemmista ryhmistä kuuluu ylimpään tuloviidennekseen. Oman arvionsa mukaan vain viidennes ilman säästämistä toimeentuloonsa uskova ja varallisuuden tai perinnön varaan laskevien joukosta koki menojen kattamisen nykyisillä tuloilla hankalaksi. Keskimäärin näin koki noin 40 prosenttia kaikista vastaajista ja lähes puolet niistä, jotka eivät ole säästäneet eläkeikää varten.

Eläkejärjestelmään kohdistuva luottamus on ilman säästämistä toimeentuloonsa uskovien ja varallisuuden tai perinnön varaan laskevien joukossa keskimääräistä parempi. Niistä, jotka uskovat tulevansa toimeen ilman säästämistä, lähes 70 prosenttia luottaa eläkejärjestelmän takaavan vähintään kohtuullisen toimeentulon ja 56 prosenttia uskoo, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan. Varallisuuden tai perinnön vuoksi säästämättä jättäneistä 73 prosenttia luottaa eläkejärjestelmän tasoon ja 42 prosenttia luottaa eläkelupauksen pitävyyteen.

Eläkeikää varten säästämättä jättämisen perustelu sillä, että uskoo tulevansa toimeen ilman säästämistä, voi johtua useista syistä. Yksi mahdollinen selitys on se, että henkilö luottaa lakisääteisen järjestelmän takaavan hänelle riittävän eläkeajan toimeentulon. Nuorten, työttömien ja yrittäjien keskimääräistä alhaisempi osuus tässä ryhmässä voi kertoa näiden ryhmien käsityksestä siitä, että

36 Tässä kaksi erillistä vastausvaihtoehtoa säästämättä jättämiselle on yhdistetty. Ryhmään kuuluu vastaukset, joissa säästämättä jättämisen syyksi on ilmoitettu varallisuus, odotettavissa oleva perintö tai molemmat. Vastausten mahdollinen päällekkäisyys on poistettu huomioimalla kukin vastaaja vain kerran.

heidän kohdallaan eläkejärjestelmän takaama eläkeajan tulotaso voi jäädä jälkeen siitä, mitä he itse toivoisivat sen olevan. Työttömyysjaksojen tiedetään heijastuvan lakisääteiseen eläketurvaan alentavasti. Yrittäjien eläketurvan on todettu olevan alhaisemmalla tasolla kuin palkansaajilla muun muassa alivakuuttamisen seurauksena.³⁷ Nuorten kohdalla vaikuttaa pitkästä aikahorisontista johtuva suurempi epävarmuus tulevista uudistuksista.

Toinen mahdollinen, vähemmän toivottava selitys perustuu vastaajan tiedon tasoon. Henkilöllä voi olla väärä käsitys eläkejärjestelmän tarjoamasta etuuksista, tulevista tarpeistaan ja mieltymyksistään. Kuitenkin ilman säästämistä toimeentuloonsa uskovien ja varallisuuden tai perinnön varaan laskevien joukossa arviot omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta ovat keskimääristä korkeammat ja luottamus eläkejärjestelmään sekin keskimääristä yleisempää. Tämä tulos ei tue tiedon puutteellisuuteen liittyvän ongelman olemassaoloa. Eläkejärjestelmään kohdistuvan tuntemisen paikkansapitävyyttä ei kuitenkaan voida tämän aineiston avulla mitata objektiivisesti, joten mahdollisuus siitä, että tähän ryhmään kuuluisi tiedon puutteellisuuden vuoksi varautumistarpeita väärin arvioineita, on edelleen olemassa.

7.4 Muita säästökohteita, muu syy

Muita säästökohteita oli erityisesti naisilla, nuoremmilla ikäryhmillä, työllisillä sekä niillä, jotka subjektiivisesti mitattuna kokivat menojen kattamisen nykyisillä tuloillaan helpoksi. Tämän syyn antaneissa oli edustajia kaikista tuloviidenneksistä melko tasaisesti. Myöskään eläkejärjestelmää koskeva tieto tai luottamus eläkkeiden takaamaa toimeentuloa tai eläkelupauksen pitävyyttä kohtaan ei osoittautunut keskimääräisestä poikkeavaksi selittäjäksi.

Muun syyn avovastauksessa ilmoittaneita aineistosta löytyy 80 kappaletta. Avovastauksissa syiksi mainittiin usein velkojen takaisinmaksu ja säästäminen asuntovarallisuuteen, lasten koulutukseen tai muihin lyhyemmän tähtäimen tavoitteisiin. Useassa vastauksessa esiin tuli myös epäluottamus eläkesäästötuotteisiin. Ryhmään kuuluu vastaajia tasaisesti kaikista ikä-, sukupuoli- ja tuloryhmistä. Myös muiden selittävien tekijöiden (pääasiallinen toiminta, eläkejärjestelmän tuntemisen taso, subjektiivinen käsitys toimeentulosta ja luottamus eläkejärjestelmään) mukaan tämä ryhmä oli keskimääräisesti jakaantunut.

37 Katso esimerkiksi Hyrkkänen (2009).

8 Yhteenveto

Eläkeaikaan varautumisen tärkeydestä tuskin kukaan on eri mieltä, mutta riittävän varautumisen taso on vaikeammin määriteltävä asia. Henkilökohtaiset tarpeet, mieltymykset ja tottumukset vaikuttavat siihen, millainen tulotaso riittää eläkeajalle. Pitkää aikaväliä koskevissa säästämissuunnitelmissa on syytä huomioida myös erilaiset työuraan ja sijoittamiseen liittyvät riskit ja epävarmuudet. Lisäksi riittävään varautumisen tasoon vaikuttavat yhteiskunnan muut rakenteet, kuten lakisääteisen eläkejärjestelmän kattavuus, sosiaaliturvan tarjoama toimeentulon taso sekä terveydenhoito- ja hoivapalveluiden saatavuus ja hintataso. Säästämisen ja eläkeajan välillä voi olla pitkä, jopa useiden vuosikymmenien mittainen aikaväli. Kaikkien näiden tekijöiden arviointi pitkälle tulevaisuuteen on haasteellista ja vaatii ainakin jonkin verran tietoa talousasioiden suunnittelusta, eläkejärjestelmästä ja palvelujärjestelmästä.

Suomessa on kattava lakisääteinen eläkejärjestelmä, johon kaikki ansiotyössä olevat osallistuvat. Myös yrittäjät ovat velvoitettuja hankkimaan lakisääteisen eläkevakuutuksen. Kansainvälisessä kirjallisuudessa eläkeaikaan varautumisella viitataan usein vapaaehtoiseen yksityiseen eläkesäästämiseen. Suomessa lakisääteinen eläkejärjestelmä kattaa ison osan varautumistarpeesta, joten yksityisen eläkeaikaan varautumisen tarkastelu lähtee hieman eri lähtökohdista kuin monessa muussa maassa, jossa eläkejärjestelmä perustuu laajemmin yksityisiin eläkevakuutusohjelmiin.

Periaatteessa erilaiset varautumismuodot ovat toisensa korvaavia, kunhan niiden erilaiset riskit ja vakuutusominaisuudet huomioidaan. Varautumismuotojen ja niihin sisältyvien riskien vertailu vaatii tietoa yksityisten säästämistuotteiden ohella myös lakisääteisen eläkejärjestelmän ominaisuuksista. Hyvän lakisääteisen eläketurvan maissa yksityisen varautumisen tarve on pienempi. Yksityisen varautumisen yleisyys maassa, jossa on kattava lakisääteinen eläkejärjestelmä, nosta esiin kysymyksiä lakisääteisen eläkejärjestelmän riittävydestä sekä järjestelmän kestävyydestä ja luotettavuudesta. Yksityisen varautumisen taustalla voi olla tarve täydentää lakisääteistä eläkeajan toimeentuloa lisäsäästöjen avulla, tai epäluottamus lakisääteisen järjestelmän kykyyn tarjota riittävää turvaa tulevaisuudessa omana eläkeaikana.

Tässä raportissa on tarkasteltu suomalaisten lakisääteisen eläkejärjestelmän ohella tapahtuvaa varautumista eläkeaikaan. Yksityisen säästämisen yleisyyden

lisäksi on tarkastelu erityisesti eläkejärjestelmän tuntemisen ja luottamuksen roolia osana eläkeikaan varautumista.

Kyselyaineistoon perustuvien tulosten mukaan kaksi viidestä 19–69-vuotiaasta suomalaisesta säästää tai on aikaisemmin säästänyt eläkeikaa varten. Miesten ja naisten välillä ei ole eroa, mutta ikääntyneemmät, korkeammin koulutetut, yrittäjät ja paremmaksi taloudellisen tilanteensa kokevat säästävät keskimääräistä useammin. Kuitenkin myös nuoret ja alhaisempiin tuloluokkiin kuuluvat varautuvat eläkeikaan säästämällä.

Oikea tieto lakisääteisen järjestelmän ominaisuuksista on tärkeää. Mikäli eläkejärjestelmää koskevassa tietämyksessä on puutteita, voi se johtaa väärin oletuksiin perustuvaan luottamukseen tai liialliseen varovaisuuteen ja säästämistarpeen yliarviointiin. Aineiston mukaan parempi eläkejärjestelmää koskeva tietämys oli yhteydessä korkeampaan luottamukseen. Mikäli vastaajien subjektiivinen käsitys omasta tietämyksestä vastaa todellista tietämystä, luottamus näyttäisi perustuvan oikeaan tietoon lakisääteisestä järjestelmästä.

Mikäli eläkeikaan varautumisen taustalla olisi epäluottamus nykyistä eläkejärjestelmää kohtaan, alhaisemman luottamuksen olettaisi olevan yhteydessä yleisempään säästämisen. Teoria varautumistapojen korvaavuudesta tukisi tämän suuntaista yhteyttä. Aineiston perusteella luottamuksen ja säästämisen välinen yhteys näyttää menevän osittain päinvastaiseen suuntaan: luottamus eläkejärjestelmän takaamaan toimeentuloon on korkeampi säästäneiden joukossa kuin säästämättä jättäneiden joukossa. Laajemmassa, regressiomalliin perustuvassa tarkastelussa luottamus eläkejärjestelmän takaamaan kohtuulliseen toimeentuloon ei ollut yhteydessä säästämisen yleisyyteen. Sen sijaan säästäminen osoittautui yleisemmäksi niiden joukossa, jotka suhtautuvat epäilevästi eläkelupauksen pitävyyteen. Jälkimmäinen tulos antaa viitteitä siitä, että yksityinen varautuminen eläkeikaan voi heijastella jossain määrin huolta siitä, että tulevaisuudessa maksettavat eläkkeet jäävät jälkeen siitä, mitä niiden nykyhetken säännösten mukaan ajatellaan olevan. Eläkejärjestelmään liittyvän luottamuksen arvioinnin haasteellisuudesta kertoo myös se, että huomattavan suuri osa (joka kuudes) vastaajista ei osannut sanoa, luottaako siihen, että luvatut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa.

Vaikka huomattava osa suomalaisista on säästänyt eläkeikaa varten, omien säästöjen merkitys koetaan usein pieneksi: 44 prosenttia säästäneistä arvioi omien säästöjen ja varallisuuden merkityksen eläkeajan toimeentulon osana erittäin pieneksi tai pieneksi. Eläkeikaan varautumisen yleisyys ja säästöjen merkityksen vähäisyys viittaavat siihen, että lakisääteinen eläkejärjestelmä kattaa suuren osan

eläkeajan tulotarpeesta. Taustalla voivat olla myös taloudelliset rajoitteet säästää suurempia määriä.

Raportissa tarkasteltiin myös säästämättä jättämisen syitä. Selvästi yleisin syy on taloudellinen: yli puolet säästämättä jättäneistä ilmoittaa syyksi sen, ettei heillä ole taloudellista mahdollisuutta säästää. Toisena säästämättä jättämisen syiden ryhmänä käsiteltiin aietta säästää myöhemmin. Säästämisen myöhempään lykkäämisen tai nykykulutuksen painotuksen syyksi antaneiden ryhmissä käsitys omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta ei juuri eroa keskimääräisestä. Tämä tulos ei anna viitteitä siitä, että Suomessa säästämättömyyden taustalla olisi eläkejärjestelmän tuntemiseen liittyvä ongelma.

Kolmantena säästämättä jättämisen syiden ryhmänä käsiteltiin vaihtoehtoja, joiden mukaan vastaaja uskoi tulevansa toimeen eläkeaikanaan ilman säästämistä. Yksi selitys tämän näkemyksen taustalla on, että henkilö luottaa lakisääteisen järjestelmän takaavan hänelle riittävän eläkeajan toimeentulon. Nuorten, työttömien ja yrittäjien keskimääräistä alhaisempi osuus voi kertoa näiden ryhmien käsityksestä siitä, että heidän kohdallaan eläkejärjestelmän takaama eläkeajan tulotaso voi jäädä jälkeen siitä, mitä he itse toivoisivat sen olevan. Toinen mahdollinen, vähemmän toivottava selitys on tiedon taso. Kuitenkin näissä vastausryhmissä arviot omasta eläkejärjestelmän tuntemisesta olivat keskimääräistä korkeammat ja luottamus eläkejärjestelmään sekin keskimääräistä yleisempää.

Aineiston avulla voitiin tarkastella myös psykologisessa taloustieteessä esiin otettuja tuloksia siitä, että eläkeikaan varautumatta jättäminen johtuisi tiedon puutteesta tai kärsimättömyydestä. Suurin osa tuloksista puhui sen puolesta, että säästämissäpäätösten takana ei ainakaan laajassa mittakaavassa ole tiedon tasoon liittyviä ongelmia. Hyvä eläkejärjestelmän tunteminen ja luottamus eläkejärjestelmään ovat yhteydessä säästämisen yleisyyteen. Ikärakenne ja pääasiallinen toiminta ennemminkin viittaavat siihen, että tietyissä ryhmissä, kuten nuoret ja opiskelijat, on täysin tarkoituksenmukaista painottaa nykykulutusta ja säästää eläkeikää varten mahdollisesti vasta myöhemmin.

Aineistossa eläkejärjestelmän tuntemista on mitattu henkilöiden omaan käsitykseen perustuvan tiedon avulla. Koska eläkejärjestelmän tuntemus perustuu vastaajan omaan subjektiiviseen arvioon, on mahdollista, että osalla vastaajista on virheellinen käsitys omasta tietämyksestään. Siksi ei voida sulkea pois mahdollisuutta, että joidenkin kohdalla varautumatta jättäminen perustuu virheelliseen arvioon lakisääteisen järjestelmän tuoman toimeentulon riittävyyydestä. Sellaisia henkilöitä, joilla voi olla virheellisiä käsityksiä tulevasta eläkeajan toimeentulosta voi löytyä esimerkiksi ryhmästä, joka ei ole varautunut eläkeikää varten, an-

taa syyksi sen, että eivät ole tulleet ajatelleeksi säästämistä, eikä tunne eläkejärjestelmää hyvin. Näitä on 2,8 prosenttia aineistosta, mikä tarkoittaa reilua 90 000 18–69-vuotiasta suomalaista. Eläkejärjestelmän lisäksi varautumispäätösten taustalla vaikuttavat muut talouslukutaitoon liittyvät tiedot, joiden vaikutus olisi myös mielenkiintoinen lisä varautumispäätösten taustatekijöitä tutkittaessa. Objektiivisemmän eläkejärjestelmän ja talousasioiden tuntemista mittaavan tiedon käyttö jää tulevaisuuden tutkimusten haasteeksi.

Erityisen silmiinpistävä oli yrittäjien erottuminen muista ryhmistä. Yrittäjien joukossa 70 prosenttia oli varautunut eläkeikaan säästämällä. Toiseksi yleisintä säästäminen oli palkansaajien joukossa, josta 41 prosenttia ilmoitti säästäneensä eläkeikaa varten. Yrittäjien lakisääteisen eläketurvan erot ansiotyössä oleviin tekee yrittäjien muita yleisemmästä säästämisestä mielenkiintoisen tutkimusaiheen. Heidän kohdallaan myös tulosten peilaaminen kansainvälisiin tutkimuksiin yksityisen eläkeikaan varautumisen yleisyydestä on hieman realistisempaa lakisääteiseen eläketurvaan liittyvän valintamahdollisuuden vuoksi.

KIRJALLISUUS

Ahonen, K. (2008) Yksityinen eläkesäästäminen – ilmiön yleistyminen ja sen syitä. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2008:3.

Ameriks, J., Caplin, A. ja Leahy, J. (2003) Wealth accumulation and the propensity to plan. *Quarterly Journal of Economics* 118(3), 1007–1047.

Attanasio, O. ja Weber, G. (2010) Consumption and Saving: Models of Intertemporal Allocation and Their Implications for Public Policy. *Journal of Economic Literature* 48(3), 693–751.

Banks J., Blundell R. ja Tanner S. (1998) Is There a Retirement-Savings Puzzle? *American Economic Review* 88, 769–788.

Benartzi, S., Previtro, A. ja Thaler, R. H. (2011) Annuitization Puzzle. *Journal of Economic Perspectives* 25 (4), 143–164.

Bernheim, B. D. ja Levin, L. (1989) Social Security and Personal Savings: An Analysis of Expectations. *American Economic Review* 79, 97–102.

Binswanger, J. ja Schunk, D. (2012) What is and adequate standard of living during retirement? *Journal of Pension Economics and Finance* 11(2), 203–222.

Bottazzi, R., Jappelli, T. ja Padula, M. (2006) Retirement expectations, pension reforms, and their impact on private wealth accumulation. *Journal of Public Economics* 90(12), 2187–2212.

Börsch-Supan, A. ja Lusardi, A (2003) Saving: Cross-National Perspective. Teoksessa Börsch-Supan, A. (toim.) *Life-Cycle Savings and Public Policy: A Cross-National Study in Six Countries*. Academic Press, San Diego, USA.

Davidoff, T. (2009) Housing, Health, and Annuities. *The Journal of Risk and Insurance* 76(1), 31–52.

Disney, R. (2000) Declining public pensions in an era of demographic aging: will private provision fill the gap? *European Economic Review* 44 (4-6), 957–973.

Euroopan komissio (2007) *European Social Reality, Report 2007*. Special Eurobarometer 273.

Feldstein, M. (1974) Social Security, Induced Retirement, an Aggregate Capital Accumulation. *The Journal of Political Economy* 82(5), 905–926.

Feldstein, M. (1996) Social Security and Saving: New Time Series Evidence. *National Tax Journal* 49(2), 151–164.

Feldstein, M. (1995) Fiscal Policies, Capital Formation, and Capitalism. *European Economic Review* 39, 399–420.

Forma, P., Kallio, J., Pirttilä, J. ja Uusitalo, R. (2007) Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? Tutkimus kansalaisten sosiaaliturvaa koskevista mielipiteistä ja valinnoista. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 89, Kelan tutkimusosasto.

Frederick, S., Loewenstein, G. ja O'Donoghue, T. (2002) Time Discounting and Time Preferences: A Critical View. *Journal of Economic Literature* 40 351–401.

Gough, O. ja Adami, R. (2011) Welfare Systems and Adequacy of Pension Benefits in Europe. *Social Policy and Society* 11(1), 41–53.

Guiso, L. ja Jappelli, T. (2008) Financial Literacy and Portfolio Diversification. *Economics Working Papers* ECO2008/31, European University Institute.

Haveman, R., Holden, K., Wolfe, B. ja Sherlund, S. M. (2006) Do Newly Retired Workers in the United States Have Sufficient Resources to Maintain Well-Being? *Economic Inquiry* 44(2), 249–264.

Helman, R., Copeland, C. ja VanDerhei, J. (2012) The 2012 Retirement Confidence Survey: Job Insecurity, Debt Weigh on Retirement Confidence, Savings, EBRI Issue Brief, no. 369, Maaliskuu 2012. http://www.ebri.org/pdf/surveys/rcs/2012/EBRI_IB_03-2012_No369_RCS.pdf.

Hubbard, R. G., Skinner J. ja Schultz I. (1995) Precautionary saving and social insurance. *The Journal of Political Economy* 103(2), 360–399.

Hurd, M. ja Rohwedder, S. (2008) Adequacy of Resources in Retirement. Prepared for the 10th Annual Joint-Conference of the Retirement Research Consortium "Creating a Secure Retirement System", August 7–8, 2008, Washington, D.C. http://www.nber.org/public_html/confer/2008/si2008/AW/hurd.pdf.

Hurd, M. ja Rohwedder, S. (2011) "Wealth Dynamics and Active Saving at Older Ages", presented at CRIW meeting in Washington D.C., December 2011.

Hyrkkänen, R. (2009) Onko yrittäjien eläkevakuuttaminen kohdallaan? YEL-työtulon tasotarkastelua eri näkökulmista. *Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita* 2009:2.

Inkmann, J., Lopes, P. ja Michaelides, A. (2011) How Deep Is the Annuity Market Participation Puzzle? *Review of Financial Studies* 24 (1): 279–319.

Jappelli, T. ja Modigliani, F. (1998) The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis. CSEF Working papers 09, Centre for Studies in Economics and Finance (CSEF).

Kahma, N. ja Takala, M. (2012) Luottamus eläketurvaan. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2012.

Kohl, R. ja O'Brien, P. (1998) The macroeconomics of aging, pensions and savings: A survey. OECD Economics Department Working Paper No. 200.

Laibson, D. (1997) Golden Eggs and Hyperbolic Discounting. Quarterly Journal of Economics 112, 443–477.

Laibson, D., Repetto, A. ja Tobacman, J. (2007) Estimating Discount Functions with Consumption Choices over the Lifecycle. NBER Working Paper No. 13314.

Lockwood, L. M. (2012) Bequest motives and the annuity puzzle. Review of Economic Dynamics 15(2), 226–243.

Love, D., Smith, P. ja McNair, L. (2008) A New Look at the Wealth Adequacy of Older U.S. Households. Finance and Economics Discussion Series 2008-20, Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs, Federal Reserve Board.

Lusardi, A. ja Mitchell, O. S. (2007) Baby boomer retirement security: the roles of planning, financial literacy, and housing wealth. Journal of Monetary Economics, vol. 54, 205–224.

Lusardi, A. ja Mitchell, O. S. (2009) How ordinary consumers make complex economic decisions: Financial literacy and retirement readiness. NBER Working Paper No. 15350.

Lusardi, A., Mitchell, O. S. ja Curto, V. (2009a) Financial literacy and financial sophistication among older Americans. NBER working paper nro 15469.

Lusardi, A., Mitchell, O. S. ja Curto, V. (2009b) Financial literacy among the young: evidence and implications for consumer policy. NBER Working Paper No. 15352.

Maunu, T. ja Tenhunen, S. (2010) Eläkesäästäminen psykologisen taloustieteen näkökulmasta. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2010:8.

Modigliani, F. ja Brumberg, R. (1954) Utility analysis and the consumption function: An interpretation of the cross-section Data. S. 388-436. Teoksessa Kurihara K. (toim.) Post-Keynesian Economics. New Brunswick: Rutgers University Press.

Munnell, A., Webb, A. ja Delorme, L. (2006) A New National Retirement Risk Index. An Issue in Brief, Center for Retirement Research at Boston College, June No. 8.

O'Donoghue, T. ja Rabin, M. (1999) Doing it Now or Later. *American Economic Review* 89, 103-24.

O'Donoghue, T. ja Rabin, M. (2001) Choice and Procrastination. *Quarterly Journal of Economics* 116, 121–160.

OECD (2001) Ageing and Income: Financial Resources and Retirement in 9 OECD Countries. Paris: OECD Publishing.

Pedersen, A. W. (2004) The Privatization of Retirement Income? Variation and Trends in the Income Packages of Old Age Pensioners. *Journal of European Social Policy* 14(1), 5–23.

Poterba, J. (1994) Introduction. Teoksessa Poterba, J. (toim.) *International Comparisons of Household Saving*. National Bureau of Economics Research (NBER), University of Chicago Press.

Poterba, J., Venti, S. ja Wise, D. (2011a) The Drawdown of Personal Retirement Assets. NBER Working Paper 16675.

Poterba, J., Venti, S. ja Wise, D. (2011b) The Composition and Drawdown of Wealth in Retirement. *Journal of Economic Perspectives* 25(4), 95–118.

Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2010) Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2010:3.

Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(1), 3–16.

Riihelä, M. (2006) Kotitalouksien kulutus ja säästäminen: Ikäprofiilien ja kohorttien kuvaus. VATT keskustelualoitteita 386. http://www.vatt.fi/file/vatt_publication_pdf/k386.pdf.

Scholtz, J. K., Seshadri, A. ja Khitatrakun, S. (2006) Are Americans Saving 'Optimally' for Retirement? *The Journal of Political Economy* 114(4), 607–643.

Skinner, J. (2007) Are you sure you're saving enough for retirement? *Journal of Economic Perspectives* 21(3), 59–80.

Tilastokeskus (2010) Kuluttajabarometri: taulukot, huhtikuu 2010. http://www.tilastokeskus.fi/tup/julkaisut/tiedostot/kbar_2010-04_taul_fi.pdf.

Tilastokeskus (2011) Kotitalouksien varallisuus 2009. http://www.tilastokeskus.fi/til/vtutk/2009/vtutk_2009_2011-12-21_fi.pdf.

Tilastokeskus (2012) Kuluttajabarometri: taulukot, lokakuu 2012. http://www.tilastokeskus.fi/tup/julkaisut/tiedostot/kbar_2012-10_taul_fi.pdf.

Eläketurvakeskus on työeläketurvan kehittämisen ja toimeenpanon lakisääteinen yhteistyöelin, asiantuntija ja yhteisten palveluiden tuottaja. Tutkimustoiminnan tavoitteena on tuottaa korkeatasoista ja laajasti hyödynnettävää tietoa eläketurvan arvioimiseen ja kehittämiseen.

Pensionsskyddscentralen är ett lagstadgat samorgan och sakkunnig inom verkställigheten och utvecklingen av arbetspensionsskyddet. Vi producerar gemensamma tjänster för arbetspensionssystemet. Vår forskning har som mål att ta fram högklassig information som nyttiggörs på bred front vid bedömningen och utvecklingen av pensionsskyddet.

The Finnish Centre for Pensions is a statutory co-operation body, expert and producer of joint services for the development and implementation of earnings-related pension provision. The aim of our research is to produce high-quality, widely applicable information for the evaluation and development of pension provision.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN